

113790

Nr. 158

KIRKEN
OG
RETTSOPPGJØRET

AV
BRIGT HOPE
FORHV. PROST

EGET FORLAG

Innhold.

Forord	Side 3
9. april	« 5
8. mai	« 6
Rettsoppgjøret. Hvem skal straffes? Bare N. S.? Alle N. S.?	« 7
Kirkens svar: Alle. N. S.'enes ulykke at de var så få.	« 13
Et nytt rettsoppgjør. En revisjonsdomstol	« 19
Kritikk over Berggravs «Folkedommen» a. Offiserer. b. Jurister. c. En lege.	« 22
Kristenfolket og N. S.	« 29
Gjenreisning og utsoning for N. S.	« 31
Utsoningens vilkår	« 33
Utsoning med borgersamfunnet	« 35
Utsoning med Kirken	« 36
Kristendom og krig. Kirken og N. S. prestene	« 39
Hvorfor nedla prestene sine embeder?	« 40
Hvorfor ikke N. S. prestene?	« 46
Lispens smedskrift mot disse	« 47
H. C. Christie: Den norske kirke i kamp	« 51
Kirken etter krigen. Det forløsende ord	« 53
Dødsstraff	« 54
Det store tidsskifte	« 57
Kirkens arvesynd	« 61
Norsk Misjonsselskap (N. M. S.) og rettsoppgjøret	« 62
«Forsoningens straffedom	« 68
Vår norske kirke og Ibsens Brand	« 70
Det siste store rettsoppgjør	« 73
Slutning	« 76

FORORD

Etter oppfordring av høyesterettsadvokat Gerhard Holm forsøkte forfatteren av dette lille skrift allerede i 1945 å utgi en brosjyre om Rettsoppgjøret og Kirken, men jeg fant ikke anledning til å få den utgitt. Det kunne kanskje også være det samme.

Jeg sto den gang begivenhetene altfor nær til å ha full oversikt. Dessuten var sinnene så opprørt at folk flest ikke hadde ro til å høre på fornuft. Nå er oversikten bedre, og flere og flere er blitt rolige nok til også «å høre den annen part». Likevel er det ennå svært mange som ikke har unaket seg med det.

Det er en tankegang som for meg gjør seg sterkt gjeldende. Det er denne: For gransking og straff for medlemmer av N. S. er anført som hovedgrunn at det skal virke forebyggende, være en advarsel for påkommende tilfelle i framtiden.

Det spørsmål ligger da nær om der ikke også kan være andre enn N. S. som kan trenge en advarsel. Eller var alle andres ferd under og etter krigen en sådan at den kan tjene som mønster på korrekt holdning i en liknende situasjon i framtiden?

Som prest ligger det særlig nær for meg å tenke på Kirken og dens ledere. Jeg akter i denne lille boken å stille dem ansikt til ansikt med visse kjennsgjerninger vedkommende deres ferd i nevnte tid, og har hug til å få vite om de framleis vedkjenner seg den og godkjenner den.

Særlig ønsker jeg å minne flertallet av geistligheten om dets behandling av det mindretal av embetsbrødre som ikke la ned sine embeter, men ble stående i Statskirken. Man bør tenke etter om denne behandling var kristelig og broderlig ferd, og hvis den ikke det var, da overveie hva der må gjøres for å bøte på uretten såvidt det ennå er mulig.

Kirkens uforsonlige holdning ved okkupasjonens opphør ser jeg ikke bare som et tilfeldig utslag i en viss situasjon, men som

et ledd i lengre og større sammenheng. Holdningen har sin grunn i en avsporing fra det nye testamentes kristendom, særlig fra de moralbud Han ga, som Kirken kaller sin Herre og Mester. De blir på mange måter nedemulert og fratrukket sin myndighet.

Det gjør meg ond at meget av mitt lille arbeid er blitt et angrep på den kirke, hvis tjener jeg har vært i mange år, og at jeg derved kanskje kommer til å såre en del embetsbrødre hvis vennskap jeg vurderer høyt. Jeg håper man vil forstå at det ikke er for å skade, men for å gagne, ikke for å rive ned, men om mulig for å rette på det som jeg anser for å være skakt og skjevt.

Os, mars 1950.

Bright Hops.

9. april 1940.

Etter fred i 120 år brøt krigen inn over vårt land 9. april 1940. Det var en ond dag. Den annen verdenskrig hadde rast et halvt års tid, men vi håpet å få være i midt også denne gang likesom i første verdenskrig. Vår utenrikspolitikk gikk da også ut på å holde oss utenfor, være nøytrale. Krigen kom over oss uventet og uforberedt, bragte forvirring og redsel. Vi spurte engstelig: Hvor mange liv vil ufreden kreve? Hvor mye av landet vil bli herjet og ødelagt? Her blir vel hunge, nød og hungersdød?

For min egen del må jeg tilstå at jeg ikke var sterken enn at den nye tidende gjorde meg helt syk. Jeg måtte i seng. Om et par dager kom jeg dog såpass til kronet igjen at jeg kunne holde gudstjeneste den første helgedag. Det var 3. søndag etter påske, og teksten begynte med: «Eders hjerte forferdes ikke! Tro på Gud og tro på meg.» (Johs. 14, 1) Det styrket meg, og likeså tilhørerne, tror jeg.

Hærsettingen varte, som alle vet, i vel 5 år inntil mai 1945. Det gikk ikke så galt som vi i våre mørkeste anelser fryktet, hverken med folketap eller herjinger. Det var det galt nok. Der var neppe noen som likeframt svalt ihjel, men det ble dog smal kost for mangfoldige. Det var ofte vi ikke fikk spise oss ordentlig mette. Det ble dog ikke verre enn at sunnhetstilstanden var uventet god. Dog kanskje ikke så uventet heller når en kommer ihug ordtaket: «Det er flere som æter seg ihjel enn de som svelter ihjel». (I de år jeg var prest i Sunnfjord, jordfestet jeg 6 som var over 100 år, og det var sikkert ikke overflødig som utvilsomt at de fikk så lang levning.)

I det nåværende der det mange dager i løpet av disse 5 år var tregt og ødelagt. Hverken på land eller sjø.

kunne en føle seg sikker. Mange liv gikk til spille, og store verdier ble ødelagt. Ikke få mennesker ble arrestert, satt i fengsel eller konsentrasjonsleir og mange av dem i død ondhet inntil døden. Med okkupasjonen fulgte tvang og ufrihet. En fikk ikke råde med sitt som en ville. Hus og grunn ble beslaglagt og brukt av de fremmede etter dets godtykke. Hele samfunnet var på mange områder vridd og bundet. Friheten hadde vi tapt. Så kom frigjøring.

8. mai 1945.

Lenken brast! Tvangen forbi! Landet fritt! Det kom med en gang, plutselig, nesten før en ventet det og på en annen og bedre måte enn mange, vel de fleste, hadde valgt å håpe. Folk hadde helst tenkt seg at her ville bli en blodig oppvask før vi endelig slapp fri.

Det ble ymtet om at der var norske gutter som hadde latt seg verve og utdanne til borgerkrigens svarte tjeneste, men det ryktet ble heldigvis gjort til skamme. Det kunne i tilfelle ha blitt et farlig spill. Det er opplyst at store flystyrker bombarderte Lofotøyene så sent som omkring 7. mai og at 250 000 mann, en stor krigsflåte og en enorm «flyparaply» lå klar. Men til noe sammenstøt kom det ikke. De mistenkte norske guttene med meningsfeller satte seg ikke til motverge. Her ble ingen borgerkrig, ingen blodutgydelse. Frigjøringen gikk stille og lempelig for seg.

Det var da også en av grunnene til at gleden ble så strålende og jubelen så sterk. Kristenfolket tilskrev det en inngripen fra Guds side, takket ham og lovsang i høye toner:

Alt hva fedrene har kjempet, mødrene har grett,

har den Herre stille lempet, så vi vant var rett.

Det var dette «*stille lempet*» som fikk den sterkeste betoning. Men de som hadde latt seg bruke som vår Herres redskaper til den stille lemping, fikk intet anerkjennende, enn si noe takkens ord. Tvertom. Og da kan jeg tenke

meg at Vårherre ikke var så særlig begeistret for all den virak Han fikk.

Den feststemning, den festrus som storparten av vårt folk var i i disse dager, særlig på vår gamle høytidsdag 17. mai, var et mindretall utelukket fra.

For dem ble det en sorgens og fortvilelsens tid. Det ble ingen gledesfest, ingen befrielsestid for *alle* norske kvinner og menn. Aldri i vårt lands historie har der vært så mange arrestasjoner, slik trafikk med å sette i fengsel som i disse dagene. Aldri har der på en og samme tid vært så megen sorg, aldri har der vært felt så mange tårer, aldri har der vært så megen fortvilelse i så mange heimer som nettopp da.

Rettsoppgjøret

var kommet i gang, med dets gransking, dom og straff. Var sådant oppgjør nødvendig da krigen var endt og freden gjenvunnet? Derom var der ikke stor uenighet. Under okkupasjonen var der øvet mange ugjerninger som den gang ikke ble påtalt og straffet. Det gikk ikke godt an å la det være glemmt og forgitt.

Derimot var der uenighet om *hva slags folk og hvor mange* man skulle ta fatt på. Det var ikke så lett å avgjøre. Der var nok å velge iblant.

Høyesterettsadvokat Arnold Schibbye skrev i begynnelsen av juli 1945 en artikkel med tittelen:

Hele folket til gransking.

Der het det bl. a.: «Kravet om gransking av våre gjerninger under okkupasjonen er både rettferdig og forståelig, men gjennomføringen må ikke drives over alle grenser. Det er kanskje på nærværende tidspunkt ikke populært, men likevel bør det vel kunne sies at nå er det kommet til at man kan foreta en mer lidenskapsløs vurdering av forholdene.

Jeg var et klart uttrykk av at mange nå går lengre i

retning av gransking og straff enn rett og forsvarlig er.

La oss stanse opp et øyeblikk å se hvem der skal underkastes gransking for sine gjerninger siden 9. april 1940.»

Og så nevner advokaten hele 10 grupper som der kan være spørsmål om å dra til ansvar. Blant disse var:

1. Høyesterett, på grunn av dens holdning til Administrasjonsrådet. Særlig nevnes Paal Berg og biskop Berggrav.
2. Administrasjonsrådet.
3. Regjeringen Nygårdsvold, for dens politikk før 9. april 1940.
4. Stortingets presidentskap.
5. Stortinget, for dets holdning til Kongehuset.
6. Offiserer, for deres opptreden under krigen.
7. Offentlige og kommunale tjenestemenn.
8. N. S. medlemmer og krigsprofitører.
9. Undersøking av medlemmers holdning i tusener av lag og foreninger.
10. Arbeidere ved tyske krigsviktige anlegg.

Herr Schibbye anslår disse siste til omkring 100 000. Senere er det opplyst at dette tall var altfor lite: «150 000 norske arbeidere var beskjeftiget i direkte tyske anlegg, foruten alle dem i norske anlegg som produserer for tyskerne,» heter det nå fra kyndig hold. — Herr Schibbye fortsetter: «En ting er vi alle enige om: De virkelige krigsforbrytere bør få sin straff så hurtig og kraftig som mulig. Men ellers er der så mange som der kan være tale om at det vel kan være grunn til å spørre om der ikke er grunn til å bremse litt.» —

«Gransking må til, men la oss ikke føre den ut i overdrivelse.» Skulle man ta alle med, ville dette bli minst et par hundre tusen. Rettergangen kunne på langt nær greie alt det der. Av den store mengde måtte der bli et utvalg, som skulle granskes og straffes. Loddet falt på gruppe 8. Det vil si: Der ble ikke nettopp noen loddkastning. Man dristet seg ikke til å uteske noen gudsdom til å avgjøre

saken. Utvalget var avgjort på forhånd ved de provisoriske lover som regjeringen Nygårdsvold hadde fått istand under oppholdet i London.

Ved dette punkt stanser tanken et øyeblikk, stanser, stusser og spør: Var ikke regjeringen Nygårdsvold en av de grupper som der var spørsmål om å granske? Er det kanskje en regel om etterforskning og straff av sin regjering og seg selv han lager? Å nei, det ville være overmenneskelig. Det var ikke å vente. At en lov som ble undtatt og født av slike som selv måtte komme under sollyset, ville bli ensidig og selvsagt. Et misfoster kunne en vente, og det ble det da også. At barnet ble mottatt og født som fullbåret og uskapt da man etter fredsslutningen overtoket med seg hjem til Norge, er et talende vitnesbyrd om den forvirring og den sinnens som den gang rådde og den hast man for fram med. Tid til grundig omtanke ble det ikke.

Den mann her i landet som hadde det beste kjensskap til hvordan et fullbåret og lytelost lovfoster skal se ut, professor Jon Skeie, sa dog med en gang at dette var en misdannelse og sa til om det. Men det var ikke kost for radio og presse i den tid. Det var derfor få som fikk kunnskap om hans dom.

Det var som alt nevnt, gruppe 8: medlemmene av N. S. samt krigsprofitører som skulle granskes og straffes. Men om det var avgjort var ikke alt klart. Et par spørsmål ble stående igjen. Det ene var: Er det *bare* ns'ene? Skal alle de andre gå fri? Det annet spørsmål: Skal *alle* medlemmer av N. S. idømmes straff?

Ifølge de provisoriske anordninger skulle de igrunnen det. Der var nemlig bestemt at fra 8. april 1940 var medlemskap i N. S. forbudt, altså straffbart. Om denne forordning skal jeg bemerke to motsatte ting, det ene er at den kom for sent — det annet er at den kom for tidlig. Den kom *for sent*, nemlig lenge etter den trådte i kraft. Den kom 22-1-1942 og 15-12-1944 og trådte i kraft 8-4-1940.

Den kom *for tidlig* fordi man manglet oversikt over de ting og forhold som skulle bedømmes. Avslutningen «den stille lemping», kjente man ennå ikke og kunne følgelig ikke ta hensyn til den.

Tross påbudet om granskning og straff for alle medlemmer av N. S. ble der uenighet og strid om dette punkt. Det gjaldt spørsmålet de aktive og de passive. Flere framstående menn polemiserste sterkt og skarpt mot hele den nybakte lov og særlig mot at også de fredelige og passive medlemmene skulle dras for retten. De fremste blant dem som førte polemikken var professor Skeie og høyesterettsadvokat Gerhard Holm. Og ikke så få andre kjente og dyktige menn ga uttrykk for at de hadde samme syn som disse.

I brosjyren «Landsvik» påviste Skeie at hele det nye lov- og regjeringens utarbeidelse var unødvendig og overflødig. I vår tidligere lovgiving hadde vi regler også for krigstider, i grannloven, straffeloven, krigsloven. Da de nye regler for en stor del sto i rak motsetning til de gamle som ikke lovlig var opphevet, måtte den nye betegnes som en «ulovlig lov». «Vi har aldri i vår historie hatt en sådan rettsløshet.»

Straff for alle N. S. uten skilnad var bl. a. satt til:

Tap av stemmerett.

Tap av offentlig stilling.

Tap av adgang til å oppnå offentlig stilling.

Tap av adgang til å erhverve fast eiendom m. m.

Bøtestraff etter anordningen minst kr. 1000,— senere fastsatt til kr. 500,—. Dertil også fengselsstraff.

Dette var for alle. For mere aggressive partimedlemmer og krigsforbrytere, hardere straff, inntil døden.

Men at man skulle være så hard også mot de fredelige og uvirksomme i N.S., det var å gå for vidt, tykte mange. Det var ikke rette måten å vinne dem for samfunnet, gjøre dem til gode nordmenn. Hard framferd vilde tvertimot gjøre dem selv harde og bitre. Der burde vises måtehold, for-

ståelse, kristelig kjærlighet og mildhet, tilgivelse. Det ville man komme lengst med.

Det var på midret at denne forsonlige retning skulle få overtaet. Hvis to menn i høyesterett hadde stemt annerledes enn de gjorde, hadde det skjedd. Da saken var foretatt stemte 7 for at passivt medlemskap i N. S. var straffbart, 4 imot. Der var altså ikke 3/4 flertall for den strengeste dom, hva der ellers ofte er regel ved rettssaker. For felles økonomisk ansvar for alle N. S. voterte 8 mot 3. Altså et ikke lite mindretall.

Om høyesteretts holdning den gang talte og skrev høyesterettsadvokat Holm følgende: «Jeg har alltid næret en dyp ærbødighet for Høyesterett, men jeg kan ikke få inn i mitt hode at den flertallsavgjørelse vi her taler om, kan være riktig. Jeg vet naturligvis ikke hvor fylle prosedyren har vært på dette punkt, men når jeg anvender avgjørelsen på de mange passive N. S. medlemmer som jeg har fått kjennskap til i løpet av de siste måneder, så *steiler* min rettsfølelse, og jeg kan ikke gje helt bort den tanke at 4 1/2 års suspensjon for enkelte virkelystne dommere ikke har vært egnet til å styrke deres objektivitet (upartiskhet) selv når det gjelder så utmerkede menn og framragende dommere som dem vi nå har i Høyesterett.»

Jeg sa at jeg alltid hadde næret dyp ærbødighet. Men aldri er min respekt større enn når det fraviker et av sine prejudikater (tidligere avgjørelser) på grunn av et endret syn i utviklingens medfør.»

Hr. Holm mente at dersom avgjørelsen var truffet senere etter at man hadde fått erfaring for hvor det bar hen ville utfallet ha blitt et annet.

La oss et øyeblikk søke å forestille oss hvordan det ville ha gått dersom mindretallets standpunkt hadde seiret. En stor del av dem som er blitt gransket og dømt hadde da gått fri.

Hvor mange? Ja det er ikke godt å si. Det store flertall har somme ment. De preser som er blitt satt til å va-

re sjelesørgere for dem som sitter i fengsler og fangeleirer og som skulle ha det beste kjennskap til dem, har opplyst at etter deres inntrykk er 90 % av fangene, % av dem bra og skikkelige folk og ingen forbryternaturer.

Hvordan ville disse mennesker ha tatt det, hvordan hadde de opført seg, dersom man hadde latt dem gå i fred 8. mai - følgende dager i 1945? Ja, du kan så spørre.

Arbeidere for fienden.

Der var dem som fikk gå i fred. Folk som visst ikke hadde renere rulleblad enn storparten av N. S. Jeg tenker på dem som arbeidet for tyskerne, som ydet dem bistand ikke bare i sivilt arbeid, men direkte i deres krigsføretager på festningsanlegg, flyplasser, ubåthavner m. m., de fleste frivillig.

Hele landssvikanordningen bygger på at Norge var i krig med Tyskland også etter kapitulasjonen: 10. juni 1940. Men det var jo arbeid for tyskernes krigsoperasjoner uimotstigeleg bistand til fienden — således landsvik etter beste måte in optima forma, som man sier på latin. (Noe gunstigere stiller saken seg for disse folk dersom en kunne gå ut fra at krigen sluttet nevnte dag). Samtidig som nevnte virke var til fordel for tysk krigsførsel, var det til skade for norske interesser. Et eksempel. I Dagen 15-5 1945 er opplyst: «I Trøndelag har der under krigen vært drevet usedvanlig sterkt med tyske anlegg og byggearbeider. Bare på Ørlandet er 7000 mål god og dykbar jord ødelagt for å omdannes til en stor flyplass.» Mange norske arbeidere var nok opptatt der. Hva gjorde man med alle disse ved frigjøringen? De gikk frie og frankt. Der var ingen som antastet dem. De ble med i seiersrusen, i frihetsgleden og jubelen. Få dager etter leste man i avisene en artikkel med den store overskrift «Arbeiderne ved de tyske anlegg må inn i arbeid.» Så lett slapp de.

Grunnen? Å, der var nok flere grunner. Blant andre kunne de påberope seg at gode norske myndigheter slett ikke hadde advart dem mot å ta sådant arbeid. De hadde tvertil oppfordret dem dertil. Det som berget dem var dog det at de var så mange. Som foran nevnt ansio advokat Schibbye dem til ca. 100 000. Det har vist seg at det var omtrent det dobbelte. Så mange gikk det umulig an å gjenløse og straffe. Det var langt over evne.

Deres lykke var at de var så mange.

N. S.'enes ulykke at de var så få.

Også de var mange, men for få til å slippe fri. Hvor mange visste man ikke. Der ble nevnt 20 000, men senere antok man 40 000, men ved nærmere undersøkelse kom man til at tallet ihvertfall var ca. 63 000. Hadde de vært så mange eller bare dobbelt så mange, hadde storparten av denne gruppe måttet gå fri.

Når jeg tar dette med i min utlegelse, så er det ikke for å betone at her ikke har vært likhet for loven — ikke for å hevde at når alle N. S. skulle straffes burde også tyskerarbeiderne få sin dom. Jeg gjør en omvendt slutning: Siden det var utsoning og tilgivelse for dem som hjalp tyskerne i deres krigsanlegg, og det gikk så godt da de slapp granskning og straff, de ble med i gleden over friheten og gode samfunnsborgere, så burde man ha vist samme hensynsløshet og forsonlighet også mot storparten av N. S. Tenk om man hadde vært så klok! Hvor mange tårer, hvor megen nød og fortvilelse, hvor meget av harme, hat og bitterhet ville man da ikke ha spart mor Norges sønner og døtre for! Men uforsonlighetens vei ble valgt. «Ein juridisk kjempebømmert. Den reine galskap,» skrev major Einar Sagen. En minnes det gamle ord av Axel Oxenstjärna: «Vet du ikke med hvor lite vett folkene styres, sønnen min?»

Der var en institusjon i vårt fedreland som man kunne vente det av at den hadde både forstand og hjertelag nok til å advare mot hardhet, hevn og grusomhet og tale tilgivelsens og kjærlighetens språk. Det var dens kall og oppgave, dens *raison detre*, d. v. s. er det den er til for. *Det var der norske kirke.*

Men det underlige, fast utrolige hendte at nettopp *den* ble talsmann for den mest uforsonlige retning.

«En skulle ikke have troet det, hvis en ikke selv hadde oplevet det,» sa en kjent prestemann en gang, han berettet at han hadde vært eneste søker til et embede og dog ikke fått det. Jeg sier det samme.

Som nevnt før var det nære til at den moderate retning m. h. t. rettsoppgjøret skulle få overtaket. Når det ikke skjedde, var grunnen vesentlig den at Kirken la sitt tunge lodd i den annen vektskål.

«Tunge lodd», sa jeg. Ja, for kirken hadde den gang stor innflytelse på politikken p. g. a. dens holdning i krigstiden. «Der er ingen tvil om at heimefronten ble maktig styrket av kirkefronten.» («Dagen» 12-5-45). Det er det en. Og det annet er at Kirken med dens teologer, biskoper, prester og lege ledere har en svær tillit (autoritet) i et kristent land.

Vox populi vox dei, heter det. «Mengdens røst er Guds røst». Det synes med større rett å kunne sies: Vox ecclesiae, vox Dei — Kirkens røst er Guds røst. Kirkens menn gjør da også krav på å regnes som budbringere av Guds bud til oss mennesker. Det er Guds ord som forkynnes av teologen, biskopen, presten, predikanten. Hos bra og fromme gode kristne mennesker kan der ikke være tvil om dette.

Riktignok var der på Jesu egen tid teologer — skriftkloke eller skrifflærde kalles de i oversettelsen — som var meget villfarende — det synes å passe på alle sammen omtrent. Men at våre dagers teologer og andre lærere i religion skulle ha noe av den samme surdeig i seg som hine, nei, det er da en utenkelig tanke. Kirken og dens lærere, dem må vi da stole på!

Så stolte man da på Kirken og dens menn også da når de talte og skrev om ting som ikke direkte hørte med til religionen, men som de blannet sammen med den.

Kirken ydet sitt bidrag til ordskiftet om rettsoppgjøret. Det skjedde først og framst ved biskop Berggravs artikkel i Kirke og Kultur nr. 1 1945. Tittelen var:

Folkedommen over N. S., menneskelig og moralsk. Hva vil være rett av oss?

Et par tanker dukker opp ved selve tittelen. Den største ser vel første ordet: folkedommen, *folkets* dom altså, og ikke *forfatterens* alene, men folkets. Det er altfor fordringsfullt, for dermed gjør han sin egen dom til ett med *alt* folkets og derfor falsk. Det viser de mange og sterke motsetninger som hans innlegg fikk fra folk som ikke var N. S.

Den annen tanke fester seg ved at det heter «over N. S.». Det er som om der ikke kunne være tanke eller tale om *a* granske *andres* nasjonale holdning under okkupasjonen. Det ble det dog. Det fikk han vist Berggrav selv å gjøre. Biskopen gjør seg stor lidd med å bevise at *alle* medlemmer av Nasjonal Samling er forfølgere og straffeskyldige, dog ikke alle i samme grad. Hans innlegg vitner om en mann i sterkt opprørt sinnstemning og derfor ikke villig å ordene så nøye, men gjør seg skyldig i svære overdrivelser inntil vitnerlig usannhet. Opprørtheten er lett forståelig. Han opplyser selv at det meste er skrevet mens han satt under bevoktning 1943—44.

Ettersom framstillingen skrider fram, blir han stadigere og roligere, og da demrer det for ham at tidens trykk ikke var gunstig for en upartisk bedømmelse. «Det er uklokt å forveksle øyeblikksopinionen med rettsbevissthet. Hvordan frigjøre oss fra den hektiske situasjon vi står i og hev oss til det tidløse. Det synes å være et overmenneskelig krav. Vi er altfor opprevet.»

De fleste som leste biskopens utredning var nok ikke oppmerksom på denne hans innrømmelse. Alt som kom

fra kirkens høyaktede primas, slukte de rått. Der er dog noe i heftet som sikkert ikke er uttrykk bare for øyeblikkets stemning, men for et grunnsyn hos forfatteren, og som gir innblikk i den ånd som hans skrift er gjennomsyret av. Jeg sikter til det som er å lese på side 53—54. Det handler om forskjellen på

Guds og menneskers forsonlighet

og lyder således: «Guds forsonlighet er på et viktig punkt ganske forskjellig fra den opinionsforsonlighet eller den halvveis overlegne barmhjertighet som kan bli vekket hos oss når det er kommet så langt at synderen virkelig angrer og lider for sine gjerninger. Gud venter nemlig ikke med å tilby forsoning inntil vi er blitt forsonlig stemt eller inntil vi angrer tilstrekkelig. «Mens vi enda var syndere, døde Kristus for oss.» Dette er storlatenhet over all storlatenhet. Den ligner ikke oss. Gud tilbyr tilgivelse til dem som enda slett ikke har innsett sin brøde. Som vilkår for det han gir, setter Gud ikke det negative at vi angrer, men det positive: *at vi selv tilgir*. Den som selv tilgir, han skal få tilgivelse. Om forkynnelsen også skal forkynnes for den ubotferdige, må avgjøres for hvert tilfelle. Den samme Guds kjærlighet som tilbyr forsoningen, er nemlig også bærer av rettferdigheten og dommen.

Derfor er hverken Kirken eller noen annen berettiget til å gå løs på mennesker og si: Dere skal være så god forson dere!»

Her læres altså likefram ikke bare at der *er*, men også at der *skal* og *må* være forskjell på den guddommelige og den menneskelige forsonlighet. Den siste må være mer forsiktig, måteholden og innskrenket enn den første.

Da jeg leste dette, ble jeg sår og sorgfull. Det gjorde meg ondt at en kristen teolog, til og med en leder i den kristne kirke, en mann med stor innflytelse kan lære noe sådant. Jeg spurte meg selv: «Hvor har han dette fra?» og måtte svare: I hvert fall ikke fra Kristus. For *Han* sier

at vi nettopp skal likne Gud i hans miskunn: «Vær barmhjertige som eders Far i himmelen er barmhjertig! Elsk eders fiender! Velsign dem som forbanner dere! Vis godhet mot de urettferdige og onde, slik som Far i himlen gjør det! Dersom dere forlater menneskene deres overtredelser, da skal eders himmelske Far også tilgi dere. Men tilgir dere ikke andre, da skal eders Far heller ikke tilgi dere.»

Da Jesus tok avskjed med disiplene sine, ga han dem dette oppdrag: «*Lær folkene* — ikke bare enkeltmann — å holde alt som jeg har befalt dere!» Og hva var det? Jo alle budene samles i dette ene: *å elske* Gud over alle ting og nesten som seg selv.

Hvordan vil det gå kirken — *vår norske kirke* — når dens rettsoppgjør kommer og den skal avlegge rekneskap for hvordan den har roktet dette verv?

Hva hadde den i det hele med å blande seg inn i vårt rettsoppgjør? Kunne den ikke ha overlatt til juristene å stelli med det? Eller når den ville delta, måtte det da ikke være for å gjøre sitt til *at oppgjøret skulle bli gjennomført av Mesterens and*? Er det skjedd?

At kirkens ledere selv hadde en fornemmelse av at det var et forsonlig sinnelag som sømmet seg for kristne mennesker ved krigens opphør, derom vitner en hilsen som biskopene sendte utover landet et par dager etter frigjøringen. Det heter der:

«Det som umiddelbart brøt fram i seierens time var ikke hoveren, ikke hat, ikke hevntrang. Det som brøt fram, var den storsinnede godhet og fellesglede. Vi hadde råd til å glemme. Vi var fri, ikke bare fra vold og trykk, men også fra småsinn og trangbrystethet.»

Jeg må bekjenne at jeg ble yiterst forbauset da jeg leste referatet av dette dokument. Jeg undret meg og grunnet over hvorledes det kunne gå til at biskopene våre utstedte en sådan erklæring om seg selv. Da kom jeg til å minnes et munnheld som ofte ble brukt i min heimbygd: «Ein får skryta sjøl. Da rækje på bygdo å lita.»

Det høver akkurat på biskopene. Også de måtte skryte sjøl. Det var ikke sagt at andre ville gjøre det.

Visst fikk kirkens menn tilslutning, ære og ros, men det var av en ganske annen art enn den biskopene tillegger seg selv. Folk roste dem fordi de ved sin primas støtte kravet om omfattende gransking, streng dom og skaff over alle medlemmene av N. S. Men noen attest for «storsinnet godhet frihet fra småsinn og trangbrystethet» har jeg aldri hørt tale om. Det kunne i tilfelle heller ikke bli oppfannt annerledes enn som utsøkt spott, ironi.

Biskopene smører tykt på med sin selvros. Men virker den ikke imot sin hensikt? Er den i virkeligheten ikke en dundrende domhet? Fornuftige mennesker bruker å passe seg for storskryt. Man overlater til taper å gjøre seg til narr på den måten. Hvordan går det til at biskoper kan forløpe seg slik? Ja se det!

Sammenhengen er vel den at de forvekslet det som de gjorde, med det som de *luns* de burde ha gjort. De forsto at de burde ikke være ledet av hat og nevt, men av storsinnet godhet. Og så erklærer de frekt at det sinn som de vet at de *burde* hatt, det har de også hatt og lagt for dagen. Det er det som er brutt fram.

Formen det brøt fram i, var noe ukjennelig, nemlig som «Folkedommen over N. S.», suspensjon av N. S.-presene, senere smedskriftet mot dem — sitert senere. Så må de smukke ord til i håp om at folk flest vil feste seg mer ved *ordene* enn ved *gjerningene*.

Det lyktes også med de mange som blindt trodde biskopen og ikke ga seg tid til å sammenlikne ordene med handlingene. De lot seg blende av ordenes glans, men den dunster vekk, og intet annet blir igjen for historiens dom enn kjensgjerningenes triste mørke.

At alle biskopene har vært med på dette, får man meg ikke til å tro. Det må i tilfelle ha vært én overrumpling.

I «Folkedommen over N. S.» nevner biskop Berggrav at der var kristne som mente at det ikke var rett å fryse N. S. ut. Han selv inntok en annen stilling, meddeler han. *Alle* i N. S. hevder han, skulle skilles ut, tape alminnelig tillit og stemples som landssvikere. «Det er ikke nødvendig», skriver han, «å gjøre oppmerksom på at dette er et stempel som blir satt på mennesker, og det et forferdelig stempel, men rett.»

Er dette Jesu ånd? Der var folk på hans tid som til en viss grad inntok en liknende holdning som N. S. i våre dager. Det var tollmennene, den romerske okkupasjonsmakts håndlangere. Derfor ble de også hundset og hatet, skilt ut fra det gode selskap, lagt på is av det nasjonale parti, fariseerne.

Hvordan stilte Herren seg til disse utstøtte? Han var i lag med dem, var gjest hos dem, åt og drakk sammen med dem. Derfor fikk han også det stempel på seg: Tolder- og syndervennen.

Et nytt rettsoppgjør. En revisjonsdomstol.

I seg selv hadde biskopenes innlegg liten tyngde. Til å kunne ha noen egenvekt var det for lite gjennomtenkt og sammenhengende. Der var flere tanketråder som ikke alle gikk i samme retning. De krysset hinannen og motsa hinannen. Hovedtanken, iallfall det som folk mest festet seg ved, var den at alle N. S. skulle dømmes og straffes strengt.

Artikkelen tatt som helhet vitner dog om at der er noe hos forfatteren som gjør at han ikke rolig kan bli stående ved dette standpunkt. Der er noe som gnager i overbevisningen, noe som hvisker: Dette bærer galt avsted. «Vi kan skape en pariakaste, utskutte tusener med deres barn og

påvørende, en evig bitterhetskilde, et sår som ikke kunne leges gjennom generasjoner, en konfliktsarner som kunne tenne ild både her og der.»

For å unngå dette, hva så? Jo så spinner hr. biskopen ut en del tanketråder som samler seg i dette at der må bli en utsoning, en gjenopprettelse. Den dom som nå blir avsagt, må ikke bli den endelige. En revisjonsdomstol må ta saken opp påny.

Det blir framholdt at den opprørte tid like etter krigen ikke var skikket til å felle en upartisk dom i: «Det er uklokt å forveksle øyeblikkets opinion med rettsbevissthet. Hvordan frigjøre seg fra den hektiske situasjon og heve seg til det tidløse. Vi er altfor opprørte.»

«For den alt overveiende del hadde de no skyldige N. S. aldri kommet ut i det, hvis ikke den særlige situasjon hadde vært.»

I «Folkedommen over N. S.» heter det ellers at de alle er store forbrytere og fortjener streng straff. Her derimot blir det framholdt at det var situasjonen i 1940 som gjorde at de for vill.

Så burde man vel da før man dømte dem, ha klarlagt denne situasjon. Klarleggingen ville sansynligvis ha klarlagt at situasjonen var uklar, og at mange kloke folk gikk i surr i den.

Var kirkes primas innrømmer altså med rene ord at folkeopinionen i 1945 ikke var i samsvar med rolig og sunn rettsbevissthet. Dømmene kunne da heller ikke bli rettferdige. Det måtte så bli framtidens sak å rette på det som rangt var. Hr. Berggrav trekker virkelig også denne konsekvens. En påfallende setning som forresten peker i samme retning, lyder slik: «Ved domsavsigelse skal der ikke tas hensyn til vedkommendes motiver for å gå inn i N. S. Motivene skal få sin betydning etter dommen.»

Aldeles uforståelig og ugjørlig uten under forutsetning av en ny domsakt.

«Kan ikke de bra N. S. folk vinnes tilbake, har vi lidt nederlag», heter det også. Likeså: «Det dømte menneske skal ikke for alle tider svimerkes.»

Disse tanker, disse og liknende uttrykk i biskopens innlegg har folk flest festet seg lite ved. Det var grunntanken om den strenge straff over alle N. S.'er man viet all oppmerksomhet. Og dog hadde spørsmålet om oppreisning og gjenvinning av N. S. så stor plass i «Folkedommen» at det kunne være grunn til å stanse også ved det. Så meget mer som det er det som er det stadig aktuelie.

Hr. Berggravs overveielser i denne retning munner ut i et forslag om opprettelse av «en særlig revisjonsrett for N. S.-dømmene, som trer i funksjon f. eks. når et år er gått.»

I og for seg er dette med en ny rett noe rart, noe usedvanlig. Var da den rett man fikk istand for «landssvikkerne», ikke rett nok?

Når en forbryter, en tjuv eller voldsmann, blir idømt straff av en lovbestemt domstol, er det da noen som vil kreve at det lages en ny domstol for å granske saken påny? Det måtte da være hvis en var overtydd om at den første domstols avgjørelse var rav ruskende gal!

Med denne bemerkningen er det såvisst ikke meningen min å ville avvise tanken om en ny rettergang for om mulig å få rettet på den gamle. Langt derifra! Det er det beste og mest tiltalende i hele avhandlingen. Bare skade at om den kommer, så kommer den så for seint. Megen uopprettelig skade er forvoldt. Dog bedre seint enn aldri.

«En revisjonsrett som trer i funksjon f. eks. når et år er gått», heter det. Dette ble skrevet i mai 1945. «F. eks. når et år er gått», het det. No er det gått 5 år, og enno er intet gjort. Det ser ut til at forslagsstilleren har glemt det hele. Og kirken og kristenfolket som helhet tier sammen med sin fører.

Og mange, kanskje flertallet av vårt folk, er trett av rettsoppgjøret og mener det nå må bli stillhet og ro omkring det, selv om ikke alt har gått så rett for seg.

Men går det an å dysse samvittigheten i søvn med denne tankegang? Er det ikke som å dekke til og legge plaster over et sår som bare kan leges ved å opereres vekkt?

Var samtid *kan*, om den vil, avvise tanken på en ny domstol til å rette på uretten. Men der er en ting som den *ikke* kan. Det å hindre at saken blir lagt fram for *Guds* og *historiens* domstol.

Hva tror De den vil si om lover som i strid med Grunnloven er gitt tilbakevirkende kraft? Om dette at det ikke var situasjonen i 1940 som ble tatt i betraktning som grunnlag for rettergangen, men etterpåkløskap fra 1945?

At frontkjempere som satte sitt liv inn for fedrelandet, ble dømt som fedrelandsforrædere? At Røde Kors søstre som pleiet venn og fiende ble trukket for retten og idømt straff?

At der ikke ble tatt hensyn til *mottene* for medlemskap i N. S. (kfr. berggrav) — ikke til om det var for å *berge* landet, eller det var for å *skade* landet — ble med-

Og hva mener De historiens dom vil svare på spørsmålet om der var likhet for loven ved granskning og dom i 1945 og utover.

Og dersom vår samtid ikke vil følge biskop Berggravs vink om å bøte på uretten ved å forordne en revisjonsrett, vil framtidens domstol også merke seg det.

Kritikk over biskopens «Folkedommen».

Hovedinnholdet av «Folkedommen» er at der måtte straff til, først og framst straff. Der sto også noe om utsoning og moderasjon, men det var noe man ikke hadde bruk for i øyeblikket. Det var den rettleiing Kirkens fører ga, og som herren gikk foran, så fulgte ham hans svende. Det var også den lærdom Kirken ga alt folket.

I omtrent hele pressen ble biskopens argumentasjon for felles ansvar og felles straff sitert og bidrog mektig til å øke bitterheten mot N. S.

Det var den norske Kirkes bidrag til rettsoppjøret.

Det ble dog ikke uten motsigelse fra annet hold. Først skal jeg nevne et eksempel fra hold en kanskje minst skulle ventet det, nemlig et

militært,

en offiser, major Einar Sagen. La oss ta med litt av hva han skriver:

«Livet hev lært meg at me kjem lenger med ei flat hand enn med ein knytneve. Juristane trur at dei kan ordna alt med straff, straff, straff. Det er heile *deira* statskunst. Men det er ei dårleg og primitiv statskunst, det tyske «terrorssystem.»

Hr. Sagen hadde altså ikke en sådan kulsvierro på straff som Oslobispen. Han går også direkte løs på «Folkedommen»: «Bispen kunne ha ført villfarende folk i skarevis tilbake til fedrelandet, men han forspilte sin sjanse. Han må ha gloymt Meistarens mektige udøyande ord: Fader, forlat deim for dei veit inkje kva dei gjera! Det er ord som kjem til å liva so lenge der bur menneskje på jord.

Kunne han ikkje lært oss andre kjærleik og tilgjeving istaden for å læra oss hat og hemn? Desverre bisp: Din konto caritatis (Kjærleikskonto) er nok berre eit «ubeskrevet jomfrublad.»

På samme standpunkt som major Sagen står også major Langeland.

Juristers dom.

Også mange av de skarpeste og kyndigste av landets jurister har stilt seg i skarp motsetning til biskop Berggrav og hans folkedom. Jeg nevner først høyesterettsadvokat G. Holm. I hans brosjyre «De passive N. S. medlemmer og rettsoppjøret» heter bl. a.: «Hånd i hånd med rettsoppjøret foregår der en utstrakt privat forfølgelse. Pressefriheten er N. S. nektet. De kan ikke få den minste notis inn i en avis. Enda krigen er slutt, og N. S. partiet er slått helt ut,

er mentaliteten slik at en uvilkårlig minnes den gamle fabel om eselsparket til den døende løve, ja en får mangel en gang tvil på at det er et kristent samfunn vi lever i».

På samme side som advokat Holm stod også den gamle erfarne lovkyndige jurist, prof. Jon Skeie. I «Forhandlinger med tyskerne i 1940» skriver han: «At Berggravs generelle oppfordring til å oppgi all kamp og sabotasje var objektivt landsskadelig kan der vel ikke være tvil om, dersom man ikke vil fordømme som landsskadelig den forsvarskamp vår hær dengang førte.»

Men ellers er det i heftet «Landssvik» professoren tar skarpest til orde mot hele den nye rettergangsmåte, viser at den er helt overflødig — vi hadde i vår gamle straffelov nok av bestemmelser om landssvik og hvordan det skulle straffes. «Straffelovens § 86 rammer alle virkelige landssvikere. Således den som direkte har ydet henden bistand ved arbeid på flyplasser, festninger og krigshavnier. Å sette straff også for den som bare har vært passiv medlem av N. S. og ikke skjønnte at han derved ydet fienden noen bistand, men tvertimot mente at han derved støttet den norske motstand overfor tysk utplyndring og terror, kan ikke være nødvendig, og den kan iallfall ikke gjøre grunnlovsbrudd lovlig. En tiltalt som forsikrer at han mente Nasjonal Samling var et patriotisk eller iallfall et lovlig parti, også etter den tyske invasjon, kan jo til støtte for sin tro anta den attest som den nåværende hjemmefrontleder gav Quisling i takketalen 15. april 1940: «Han har på nytt vist sin ansvarsløse og sitt fedrelandssinn». Han kan videre minne om biskop Berggravs beroligende hyrdebrev av 23. oktober 1940 til prestene i Oslo bispedømme.»

Hr. Skeie nevner også en del andre kjennsgjæringer som en anklaget kan ta fram til sitt forsvar.

Det er i det hele kjennsgjæringer professoren framstiller og bygger sitt skrift på. Det er derfor ikke lett å motbevise. Såvidt jeg vet, har da heller ikke noen prøvd derpå.

Siden har mange jurister, særlig mange høyesteretts-

advokater hevdet samme synsmåter som Holm og Skeie. En av dem skriver: «Landssvikordningen ble unnfanget og født i dølgsmål. Den er på mange måter et skrupelig lovverk og i behandlingen av straffelovens § 86 «grov juss.»

Har no nevnt motsetningen fra militært og juridisk hold på den ene side til kirkens holdning på den annen m. h. t. behandlingen av N. S. Rollene var fordelt slik at de første spilte på de bløte strenger, den siste på de harde.

La oss lytte til

en medisiners stemme.

Jeg tenker på dr. Johan Scharffenberg. Mange rekner ham for å være vårt lands kunnskapsrikeste og klokkeste mann. Man hadde tiltenkt ham en serlig utmerkelse, en årlig nasjonalbelønning, men han avsto. Han ville stå fritt. Han har alltid hatt sine meningers mot. I krigstiden ble han forfulgt fordi han djervt og mandig sa fra mot tyskernes overgrep.

Men han tapte heller ikke fatningen da freden kom og folkemengden befant seg i en sinnsrus som drev dem til å rope på hevn og straff. Da han tok ordet for at *alt skal være rett*. Og til den sanne rett hører *likhet for loven* og forståelse, mildhet, forsonlighet, *kjærlighet*.

Om rettsoppgjøret og ting og forhold som står i forbindelse med det, har han i «Morgenbladet» skrevet mange artikler. De er vel verd å få samlet og utgitt i serskilt hefte. Her kan jeg ikke gi plass for mer enn en smakebit av dem.

Av en artikkel juleaften 1947 med tittel:

For de utstøtte

gjengis:

«Dickens har i en berømt fortelling skildret en gjerrigknark som satt ensom og bitter en julekveld, men så løst net noe i hans hardfrosne sinn, det ble igjen mykt og varmt som da han var barn.

Er det enno for tidlig å håpe at julens stemning skal tinte et og annet sinn på isfronten?

I fredens tid var vårt folk ikke grusomt mot dem som brot landets lov. Etter opprørende voldsverk, især av kjønnslig art, kunne der nok bli reist krav om gjeninnførelse av dødsstraff eller pryl, men skriket fikk liten gjenklang.

Vår rettspleie og vår fangebehandling var human, og almenheten så heller ni kanskje skyldige ble frikjent enn at *en* kanskje uskyldig ble dømt.

Som straffens formål settes i vår tid ikke gjengjeldelse, men dels forebyggelse, dels oppdragelse og bedring. Dette syn har i stigende grad ført til mildere fangebehandling, og til tvil om nytten av lange fengselsopphold. Dette grunnsyn har jeg som fengselslege selv handlet etter. Derfor har jeg med sorg sett hatets og hevnlustens utbrudd etter frigjøringen. Det smertes at en så stor del av folket ligger så langt tilbake i menneskekunnskap og medfølelse.

Hatet flammet høyt, dødsstraff ble gjeninnført, og der er avsagt dommer av uhart strenghet. Kravet lød: «Straff fort og hardt.» Enhver frifinnelse ble stemplet som svakhet. De som hadde sonet sin straff, kunne vanskelig få husly og arbeid, ja isfronten rettet seg også mot hustruer og barn. Medregnet dem er tallet av utstøtte sikkert over 100 000.

Under okkupasjonen hadde jeg ingen føling med N. S., men fordi jeg straks ordet atter ble fritt arbeidet for måtehold, har mange søkt eller skrevet til meg. Derved har jeg fått innblikk i deres tankegang, og kanskje har det kunnet lette å få tale ut med en motstander som søkte å forstå dem.

Jeg hadde aldri før talt med Quisling, men etter hans hustrus og hans eget ønske hadde jeg tre lange samtaler med ham uken før hans død. Siste gang rakte jeg ham, dypt grepet, hånden til avskjed og sa: «Jeg vil, Quisling, at De skal vite at det blant Deres motstandere dog finnes noen som ser menneskelig på Dem.»

Nettopp bristen i menneskelig forståelse driver de slagne til en fortvilelse som kan bli samfunnsfarlig.»

Så nevner doktoren noen av de grunner som hadde beveget dem til å slutte seg til N. S. For somme var det troen på at tyskerne ville seire, og da kunne det være gunstig for Norge å stå i et godt forhold til dem. Andre så Tyskland som bolverket mot kommunismen og Sovjet-Russland. Det drev frontkjemperne til å delta i krigen. «Felles for alle har vært forsikringen om at de ønsket Norges vel. Derfor har stemplet «landssviker» opprørt dem.» De mente at Norge etter kapitulasjonen 10. juni 1940 ikke lenger var i krig med Tyskland. Ennvidere, de trodde at medlemskap i N. S. var lovlig. I veiledningene til dommerne, advokatene og saksførerne, prestene, lærerne o. s. v. het det at enhver fikk handle etter sin samvittighet, men hvis medlemskap var ulovlig, kunne spørsmålet ikke henskytes til den enkelte borgers skjønn.

«For alle grupper må hvert enkelt tilfelle prøves særskilt.» skriver Scharffenberg, videre: «jeg forkaster læren om kollektiv skyld.»

Mine viktigste innvendinger mot hele rettsoppjøret er:

- a) Der er tatt altfor lite hensyn til den *subjektive* skyld. Frontkjemperne mente ærlig å sette livet inn. Derfor er det psykologisk uriktig å kreve at de skal «erkjenne sin skyld» før vi kan tilgi dem.
- b) Straffeutmålingen bygger på gjengjeldelsesprinsippet. Fangene føler seg urettferdig dømt. Nesten ingen av dem har tidligere vært straffet.
- c) Rettsoppjøret er *ensidig*, rammer bare den *tapende* part. Men den regjering og de partier som har skyld for 9. april 1940, har hittil gått fri, likeledes Stortingets presidentskap og dets flertall som ville avsette den lovlige regjering.

Delvis har den fanatiske forfølgelse hatt til hensikt å lede oppmerksomheten bort fra spørsmålet om skylden for at ulykken og skammen rammet Norge.»

I et julenr. et annet år har Scharffenberg et innlegg under overskriften: «Tanker ved vintersølvhvert.» Det slutter således. «Har ikke noen av dem som 9. april 1940 satt med ledelsen og ansvaret grunn til å be: «Forlat oss vår skyld som vi forlater våre skyldnere.» -- Gjensidig hat og forakt fremmer ikke et folks liv, men forståelse og tilgivelse. Med rolig overlegg sluttet jeg min tale om menneskerettighetene 17. mai 1945 på Oslo Rådhus med budet: Elsk din neste som deg selv! Måtte der snart i det norske folks sinn komme et vintersølvhvert som lar mørke og kulde vike for lyse og milde følelsers var.»

Ved en annen leilighet skriver han: «Elsk eders fiender, velsign den som forbanner eder, gjør vel mot dem som hater eder! Må en agnostiker minne Kirken om disse bergprekenens ord?»

Stærkt betoner Scharffenberg at det må være likhet for loven, hva der ikke har vært ved rettergangen etter krigen. Man hevder at alminnelig moralske og borgerlige lover som gjelder i fred, også bør råde under krig. Bortsett fra de direkte krigshandlinger ved militærmakten bør også da tyveri, røveri, plyndring, mord, brannstiftelse og annen ødeleggelse være forbudt og gjerningsmannen drages til ansvar. Så er ikke skjedd. Der var mange sabotasje-handlinger. Også mange gode nordmenn omkom ved dem. Det var den nytten de gjorde. Man kan ikke samtidig fordømme våre fienders adferd og selv etterligne dem. Deved blir det moralske grunnlag for fordømmelsen undergravet.

Av de tilfeller som er kommet til min kunnskap, mener jeg drapet på de to tyske krigsfanger som det mest graverende. Gjerningsmannen har gått fri.»

Er det ikke påfallende at en agnostiker hevder: bergprekenens moral, mens Kirken forakter den? At folk som lider, søker ham som sjelesørger og ikke prestene som dog har navn av sjelesørgere?

Kristenfolket og N. S.

Kanskje ikke så underlig enda, når en kommer ihu Kirkens holdning til dem. Det var riktignok ikke den som fabrikerte den lovkværn som malte deres livslykke sonder og sammen, men det var Kirken som hjalp til med å fa den i sving og smurte den godt så den kunne male både fort og lenge. Geistlighet og legfolk storparten av dem. Før hadde der vært ganske stor uenighet og partistrid, men under krigen ble denne innbyrdes treite glemt, idet man forenet seg i kampen om å slå N. S. ene ned. Det resultat nådde man også. Men dermed var ikke kampen slutt. Den skiftet bare karakter. Mens man før hadde vært nødt til å gå noe forsiktig til verks for ikke å risikere altfor meget kunne man nå likeoverfor den slagne motstander ta sitt mon igjen. Det ble da også gjort. I tiker utstrekning vet jeg ikke så nøye, men jeg har da et inntrykk. Selv hørte jeg en ung prest fra kirkens prekestol uttale bl. a.: «Der er mange av lederne for nazistene som har unndratt seg dommen ved å berove seg selv livet, men Gud finner dem nok igjen på den annen side, og der vil de fa sin straff.»

Ved de store festligheter straks etter frigjøringen, serlig 17. mai, var også historier om tyskernes og de norske nazisters ugjerninger og deres fiasko et meget brukt tema. I 1945 syntes det å passé godt for «en kristen sjel» i Norge «å trede med jernskodd hel på nesten som ligger i støvet.»

Et mindretall av de prester

som nedla sine embeder og ikke var med i N. S., samt mange legfolk skilte dog lag og ivret for matehold, forsonlighet, barmhjertighet, tilgivelse og kjærlighet. Men dette ble ikke tålt. Det var likefram fatig for den som dristet seg til å skrive eller tale om skånsomhet, mildhet, medlidenhet, vennlighet, godhet mot N. S. De ble anklaget for å gripe forstyrrende inn i den lovbestemte rettergang.

I «Dagen» 27-12-1945 skriver en av dem, Olav Brennhovd, om hvor vanskelig det var. Han beretter først om livet i et tysk tukthus og fortsetter så: «Så skal vi gjøre opp herhjemme i Norge. Alle forrædere skal straffes. Rettferdigheten må skje fyldest. Å, jeg er så redd for rettferdigheten! Den er ofte så kjærlighetsløs. Det samme med den som skal dømme. Under krigen brølte Londonregjeringen natt og dag: «De allierte kjemper for menneskerettighetene, for individets frihet for kjærlighet, forståelse og barmhjertighet og tilgivelse.»

Idag er det intet man er så redd for som nettopp disse begreper. Ja, det går ofte så vidt at de som våger å hevde disse begreper, som er både kristne og humanistiske, blir beskyldt for å være nazister. Ordene kan sies mann og mann imellem, men nåde den som våger å skrive om dem i en avis! Hvis da avisene ville ta det inn. Det er ikke tillatt å preke barmhjertighet. Det er ikke tillatt å holde fram for menneskene Guds uendelige kjærlighet, i hvert fall ikke for den som har hatt en gal politisk anskuelse under krigen.»

At det ikke var ufarlig å preke nåde og tilgiving for medlemmer av N. S. fikk sokneprest Ljøstveit erfare, da han våren 1946 i en preken som ble kringkastet, framholdt at Jesus var bestevenn med dem som på hans tid var utestengt fra det gode selskap, og anvendte dette på våre dagers utstøtte. Dette ble ikke tålt. Han fikk irettesettelse, og der ble tatt rådgjerder for å hindre at kringkastingen flere ganger ble brukt til slike utsendinger. Og bladene tok fatt på ham med nærgående angrep. Det kristelige bladet «Dagen» førte også en spiss prosedyre mot ham.

Samme blad var dog fordomsfritt nok til å gi plass for foranstående innlegg av Brennhovd og fra flere legmenn som skrev i samme ånd.

Gjenreising.

Kirken hadde dog ikke glemt at den ved sin primas ikke bare hadde talt om dom og straff, men også om gjenreising. «Kan ikke de bra blandt dem vinnes tilbake, da har vi lidt nederlag.»

Planen var: først straff, streng straff og straff for alle. Ved straffen skal de bløtgjøres, bringes til å angre, erkjenne og bekjenne sin synd. Når de da også har sonet, skal deres brøde være tilgitt, de skal gjenopptas som brødre og gode borgere i samfunnet. Men hvis straffen ikke har drevet dem til anger og bot, når straffetiden er ute, — ja, hva så? Jo da kan de ikke gjenopptas i samfunnet. Men da har også «vi lidt nederlag.»

At det kanskje kunne ha vært et forsøk verdt å begynne fra den annen ende, altså ta til med å prøve og fa dem til å innse sin brøde, og at man så med stort frimod kunne ha tilgitt dem uten å straffe dem, synes aldri å ha falt disse prestemenn inn. Og dog burde de ha kjent og kunnet sitt Nytestamente.

Det viste seg snart at straffemetoden alene ikke var tilstrekkelig. Istedet for å bløtgjøre fangene gjorde den dem bare mer og mer harde og stive. Så måtte man til med et middel ved siden av. Og hvilket var det? Man tilsatte fengselsprester, og det var sannelig ikke det dumeste man kunne finne på. Det burde ha vært gjort fra først av.

I den første tid etter krigens opphør fikk fangene ikke lov til å få besøk av noen, således heller ikke av prester. De fikk ikke engang lov til å samles til felles andakt. Således var det iallfall i somme fangeleirer. Det var bra at der ble en snunad på dette. Det var godt at de utestengte og innestengte fikk sine egne sjelesøgere. Dermed var isolasjonen mellom dem sprenget. De lærte å kjenne hinannen, forstå hinannen, endogtil å holde av hverandre.

Personer som har utsonet straffen, har dog fortalt meg at noe fritt forhold mellom fengselspresten og fangene dog ikke er tillatt. Presten har ikke lov til å oppsøke fangene og tale med dem i enrum. De må gå til ham på kontoret skal de treffe ham. Det blir det samme som: hyrden skal ikke søke fårene. Det må bli fårene som søker ham. Men det har da sin betydning at han er i nærheten så der er råd å treffe ham.

Men jeg tror ikke resultatet av ansettelsen egentlig svarte til hensikten. Meningen var at man skulle få de dømte til å erkjenne sin skyld. Da prestene lærte dem personlig å kjenne, fant de ut at der kunne være andre som likesåmeget eller mer enn dem hadde omvendelse behov.

Det første fengselsprestene lot høre fra seg var, så vidt jeg vet, ved en henstilling til regjeringen 9-10 1947: *Bemål de dødsdømte!* I denne henstilling heter det bl. a.: «En del av oss er i vårt kallsarbeid satt til å leve nær de dødsdømte og deres pårørende og kjenner deres rystende lidelser. Fortsatt fullbyrdelse av dødsstraff kjennes mer og mer smertefull. Ikke bare rettens hevdeise, men også nåden har samfunndsbyggende kraft.» Undertegnet av alle fengselsprestene, 19 i alt. Noen av fengselsprestene innskrenket seg ikke til bare å be om nåde for de dødsdømte. De tok seg også modig av andre fangers sak. Det mot viste serlig presten Thv. Kvåle. I en samtale med «Dagen» 9-12-47 uttalte han bl. a.: «Det er verd å legge merke til at ca. 90 % av fangene på Espeland og Knappen er folk som aldri før har vært i konflikt med loven, og det er ingen grunn til å tro at de senere ville kommet til det heller. — Jeg mener at noe må gjøres og gjøres *straks*. Unge frontkjempere og andre som ikke har synt kriminell natur, bør få friheten igjen. Fortsatt fangenskap skaper bare fiendskap og hat. Almenheten bør no få vite at det bare gjør ondt verre og bevirker at der blandt fangenes pårørende bare skapes mer og mer N. S.-sympatier.»

Etter forlydende har presten fått forbud mot å komme med flere liknende uttalelser. Så fritt er ordet her i landet!

Hensikten med fengselsprestene var som nevnt at de skulle få de straffede til å erkjenne og vedgå at straffen var vel fortjent. Utfallet var at de etter personlig kjennskap til forholdene fant at der var straffet mer enn rett var, og at det følgelig var de *straffende* som hadde gjort en urett, som *de* burde erkjenne og angre.

Utsoningens vilkår.

Er der noen mulighet for at de to parter, den straffende og den straffede, kan forlikes og slutte fred og vennskap med hverandre? Er det råd at man kan gå hverandre imøte fra begge kanter for tilslutt og møtes som brødre? Og hva er i tilfelle vilkåret?

Tenker man på stemningen fra N. S.'s side, så er utsikten for utsoning minimal. Forbitrelsen over den urett som de tror der er begått mot dem, er steget mange grader i løpet av de siste 4—5 år. Til en begynnelse var de som lamslått. De visste ikke riktig hva de skulle tenke. Men no da de har fått bedre oversikt og ser at de og *de alene* er tatt ut som syndebukker også for å lede oppmerksomheten bort fra andres misgjerninger — de ser det slik at de er dømt for at andre ikke skal dømmes — er harmen blitt mer intens. Ulykken rammer ikke bare dem som sitter i fengsler og fangeleirer, men likeså meget dem der heime, kone og barn, far og mor, søster og bror. Tanken på dem er ofte fangens største lidelse. Så uendelig meget av den skade som er voldt, er uopprettelig. Mange har i fortvilelse begått selvmord på grunn av den altfor svære sjelelige og legemlige påkjenning. Mange er blitt syke som følge herav, endel er døde, andre helseløse for livet,

enkelte sinnsyke. Mange unge er drevet bort fra sin livsbane og kan ikke nå sine ungdoms drømmers mål. Mange er blitt plyndret for den smule formue de ved iherdig strev hadde erhvervet og er med familie drevet inn på forsorgen.

Også et par andre ting er de utstøtte sers bitre for. Den ene er den ulikhet for loven som er blitt praktisert og som også menn som dr. Scharffenberg har tatt skarpt til gjenmele mot. Mens N. S. er blitt gransket for alle mulige småting som kan tjene til økning av straffeutmålingen, har pinsler og mishandlinger av dem gått upåtalet hen.

Martha Steinsvik har i «Frimodige ytringer» nevnt mange eksempler på slik åtferd. Presten N. Oistad omtalte dette i en radiopreken og la til at dersom historiene var sanne, burde plagerne stande tilrette. Var de ikke, måtte forfatteren drages til ansvar. Skriftet ble forelagt politiet. Det fant intet uriktig, intet å anklage fra Steinsvik for, men nesten ingen av plageandene fikk straff. Jo kanskje et par fra Sydspissen, men straffen var ubetydelig, såvidt erindres, bare beinet. En fangevokter, som hadde hatt utuktig omgang med en fange, ble helt irifunnet. To andre som gjorde seg skyldige i samme forseelse, slapp omtrent like lett. Opprørende for all rettssans! Kun ikke for de nye rettsregler, later det til. Også dette er vel no uopprettelig. Det går vel ikke an å få disse sakene gjenopptatt ved en ny rett?

Så er der da også stor misnøye med at der er opprettet en ny rettergangsmetode praktisk talt bare med det formål å dømme N. S. og innrettet på at dommen skal bli fellende, ikke frikjennende. Riksadvokat Solem har rost den fordi avgjørelsen blir mer «ensartet». Det går som på løpende bånd. Dommene blir nesten som fabrikkvarer. Den siktede kommer ut med stemplet «skyldig» på seg. Stemplet «uskyldig» finnes ikke i formene. Ensartet, lett-vint, men rettferdig?

Jeg hører nettopp idag mens jeg skriver dette 15-6-49

at no skal det være forbi med den nye rettsordning. De saker som no står igjen skal avgjøres ved ordinær lagmannsrett, sammensatt som før, også for N. S. som for andre. Denne bestemmelsen kommer seint, for seint for de allerede dømte. Utelukket er det dog muligens ikke at den kan få noe å bety også for dem.

Der er meget som er ødelagt og uopprettelig. Dog tross alt ikke alt. Det beror på myndighetene om de framleis vil ture fram som før og helde mer olje på bitterhetens ild eller om de vil gjøre noe for å dempe den. Det vil forresten kreve besinnelse, ikke bare fra lovgivernes side, men fra det hele folks.

Utsoning med borgersamfunnet.

Vilkårene fra N. S.-siden for å bli forsonlig stemt, er såvidt jeg forstår, i det vesentlige disse:

Isfronten må være slutt. Utstøingen fra det gode selskap må være forbi.

Tillitstapene må opphøre. De skikkelige N. S. — ikke kriminalistene, må få sine stillinger igjen. Hvis ikke det lar seg gjøre, må der skaffes dem annet ordentlig levebrød.

Stemmerett, og andre borgerlige rettigheter må de snart få igjen. Det er en urimelig ting at de skal pålegges alle borgerskapets plikter og ikke få nyte deres rettigheter.

En revisjonsrett slik som biskop Berggrav har foreslått, må opprettes og trede i virksomhet snart.

Hvis disse krav imøtekommes, er veien banet for utsoning. Da kan det atter bli godt å bo i Norge. Men billigere kjøp gis ikke såvidt jeg forstår. Da vil også de no utstøtte atter bli fedrelandets venner. Det var de, de bra

blant dem før, men den harde medfart de fikk på landets frihetsdag og deretter, fikk kjærligheten til å kjøle. Det var ikke lett å vedbli å være gla i det landet som satte stemplet «sviker» på dem. *Rettsoppgjøret var en stor fristelse til å bli det.* Der må en omskolering til igjen. Det vil skje ved å sette dem i *godhetens* skole.

Utsoning med Kirken.

Den er enno vanskeligere enn den med statssamfunnet. Hvorfor det da? Fordi harmen for hard behandling mest er rettet mot den. Og det igjen fordi den ved sin primas, som prester og menigheter fulgte, hadde ivret for streng straff for alle i N. S. De føler seg utstøtte og tar konsekvensen derav: De holder seg utenfor. Hva må til for at de igjen kan vinnes for Kirken? Som svar på dette tror jeg at jeg vil sitere meg selv, idet jeg fra et brev til biskop Berggrav i 1945 tar med følgende:

«Deres artikkel «Folkedommen» inneholder også noe om forsoning, men dette med isfronten er det grunnleggende og konsekvente, og De skal ikke undres over at det er bare dette som er sitert i dagspressen, så vidt jeg har sett. Folk er nemlig ikke så blinde at de ikke ser den rake motsetning som der er mellom første og annen del av Deres program.

Det er da en strålende selvmotsigelse som alle må få øye på at en foreslår og anbefaler de to ting: En første domstol skal svimerke alle N. S. med landssvikmerket — en seinere skal ta svimerket bort. Det kan den jo ikke gjøre uten å stemple den første som uriktig — galt avsagt.

Inkonsekvensen er et vitnesbyrd om splittelse og strid i Deres eget indre. Derved et forsonende moment. Visstnok er den en lidelse for min logiske sans, men den er en nytelse for den moralske og kristelige. Den vitner om at

der bak de kalde og dømmende ord dog bor et bankende, medfølende kristenhjerte. La dette bli dominanten!

Mellem de to standpunkter som Deres innlegg representerer, ligger det et svelgende dyp som det er umulig å skrive over, så en kan stå med en fot på en side, med andre foten på den andre. Det som må til, er å få *begge* føttene på rette siden. Men da må en også bekjenne seg til denne ene siden og fornekte den annen med alle dens gjerninger og all dens vesen. Og det må skje *offentlig*. Billigere kjøp gis ikke. «Vil De føde en sviker inn i fellesskapet igjen vil det koste smerte. Forsoning er ikke ublandet behagelighet. Der gis ingen gratis forsonlighet», skriver De selv.

Den dag De det gjør, blir De en rett biskop for Norges kirke.»

Tilføyelse mars 1950.

«I en årsmelding for 1949 til Kirkedepartementet har biskop Berggrav også et avsnitt om rettsoppgjøret. Det viser at han no har funnet fram til at der bør vises forsonlighet overfor familier og enkeltpersoner som er rammet.

Det er et gledelig framskritt fra 1945, da *alle* N. S. skulle merkes: «landssvikere» og behandles i samsvar dermed.

Men, men: Det er ikke nok med halvomvending. Der må hel omsnuing til. Dertil hører anger og bekjennelse. Dette nevnte jeg i brev til biskopen allerede i 1945. «Billigere kjøp gis ikke», skrev jeg.

Av det som biskopen no skriver, får jeg det inntrykk at han visstnok vil utsoning, men prøver å få den så billig som mulig, helst gratis. Eller med fromme og glatte talemåter som endog kan gi øket glans.

Han regner seg til gode at et par aviser ved en viss leilighet har kalt ham og kolleger: Silke-bisper.

Det er et forsøk på å løpe fra sin fortid.

Tenk om biskopene i maidagene 1945 hadde opptrått således at folket hadde hatt grunn til å kalle dem: Silkebisper! Hvilket aktivum hadde det ikke vært for dem og den norske kirke *idag* og i *framtidens* dom!

Men i 1945 sto kirkens kjærlighetskonto blank. (Major Sagen) At kirken no vil frafalle kravet om «erkjennelse» fra de utstøttes side er ikke aktuelt lenger. Stillingen er helt omsnudd. No er det de utstøtte som stiller sine betingelser for utsoning. Det første og viktigste av disse er at kirken med dens primas i spissen erkjenner, bekjenner og ber om tilgiving for sin svikt i den avgjørende tid mai 1945.

«Hvis vi ikke vinner de bra N. S. medlemmer tilbake, har vi litt nederlag», sto der i «Folkedommen».

Her er der pekt på hva gjenvinningen vil koste. Det spørs no om man er villig til å betale prisen.»

I hine dager da Kristus vandret på var jord, var der skarpe motsetninger, prestene og fariseerne, tidens fromme legfolk på den ene side, de som var for gode til å være liag med samaritanere, toldere og syndere og late hadde domsord over dem, disse med kulden p. d. s. s. -- og Han, syndervennen p. d. a. s. De med hjerteløshet, Han med hjertelaget.

Det norske kirkefolk bekjenner seg til Ham med hjertelaget som sin Herre og Fører. *Lyder og følger* de Ham også? De er flinke og flittige til å bekjenne Ham i ord. Hvordan er det i liv og praksis?

Kirken og N. S. prestene.

I de siste 50–60 år av vår kirkes historie som jeg har hatt anledning til personlig å følge med i, har der alltid vært strid om forskjellige religiøse og kirkelige spørsmål. Hovedkampen stod en tid mellom konservativ og liberal teologi. Den bevirket at vi fikk to utdanningsanstalter for prester: Menighetsfakultetet ved siden av Universitetets. Der har også ellers vært mange punkter i læren som der har vært uenighet om.

Striden var tildels meget skarp. Fra ytterste konservativ hold parolen: Gjør det kaldt for de liberale! Isoier dem! Blant dem som således ble frosset ut var biskop Støylen, fordi han hadde ordinert Gleditsch til biskop. Jeg vet at han tok seg meget nær av dette. «Det er ikke greit å bli trampet på.» sa han. Sokneprest Johan Løken skrev i 1925 en advarsel i Morgenbladet. «Frysemetoden er farlig» kalte han den.

Stridshugen ble dog etterhånden mere dempet. Man lærte litt etter litt å forstå hinanden. Ved krigsutbruddet var kampen stilnet av og anklage for vranglære og kjetten nesten forstummet. Noen motsetning angående tro og lære gjorde seg ikke merkbart gjeldende.

Men da krigen brøt ut viste der seg en ny motsetning. Den var ikke av religiøs art, den dreiet seg ikke om kirkelæren, nærmere bestemt ikke om *troslæren* som for, men om sedelæren, moralen, om hvilken stilling kristne mennesker, et kristent folk skulle innta under den nye situasjon som vi ikke hadde hatt maken til i 126 år. Om rett i *fred* hadde vi noenlunde bestemte regler, men om rett i *krig* praktisk talt ingen.

Hvordan vi skulle forholde oss under okkupasjonsmakten når vi ville gjøre det som var rett, hadde vi lite greie på. Vel hadde folkeretten visse regler om dette, men disse regler var ukjente for de fleste av oss. Så innrettet vi da heller ikke vår vandel etter faste lover, men etter stemning

og følelser og prøvde så godt vi kunne å bøye lovene etter dem.

En ting var vi dog alle enige om: Vi ville fedrelandets beste. Men nettopp på det punkt var det at splittelsen ble aller størst. Storparten ble «engelsksinnede» fordi de var norsksinnede, andre «tysksinnede» av samme grunn. (Somme var hverken det ene eller det annet, men bare «egensinnede», med sans bare for seg og sitt).

I førstningen var der megen vaklen. Man visste ikke riktig hva «sinn» man skulle ha. Seinere ble valget avgjort til den ene eller den andre siden.

For Kirkens og prestenes vedkommende skjedde det avgjørende brudd 24. februar 1942 da samtlige biskoper nedla sine embeder. Og prestene, de allerfleste av dem, fulgte biskopenes eksempel. Dog ikke alle. De som ikke fulgte med, var N. S. prestene og en del andre. Hvorfor ikke? Fordi de ikke fant biskopenes grunner for et så betydningsfullt skritt som å nedlegge embedene overbevisende.

Grunnene? Der ble oppgitt bare en: Det som gikk for seg den 1. februar i og ved Nidarosdomen at «domprosten ble tvunget bort fra hans høymesse og en annen ble satt til å ta gudstjenesten» og et par andre ting i forbindelse hermed.

Der var mange, mange prester også utenfor N. S.'s krets som fant at dette ikke var tilstrekkelig grunn til en så alvorlig handling. En prest hørte jeg si: «Jeg er klar over at biskopenes grunner er diskutabile.» En sa: «Hendelsene i Trondheim var sikkert ikke den egentlige grunn.» Og en eldre geistlig sa: «Du må ikke dømme biskopene så strengt, Hope. De kan ha hatt andre grunner som vi ikke kjenner.»

At grunngevingen var tynn, hadde nok biskopene selv en sterk kjensle av. Da det gjaldt å få menighetene til å godta og støtte prestenes avskjedsansøkninger, nevnte de ikke Nidarosaffæren med et eneste ord. De forstod vel at det ikke ville være noe tennende argument. Isteden la de ut om foreldrenes rett til barna, at den ble krenket.

Utredningen som prestene hadde fått til opplesning, sluttet med følgende erklæring:

«Da no staten truer eller krenker denne Kirkens og foreldrenes rett, kan jeg for min samvittighets skyld ikke lenger bli stående som prest i Den norske statskirke, men har søkt avskjed.»

Til dette skulle menigheten gi sin tilslutning ved å reise seg. De tenkte vel som så, at bare prestene søkte avskjed så var foreldrenes rett til barna trygget! Eller rettene de tenkte ikke. Dertil var der ikke tid. Alt gikk i en fart.

Da de hadde fått summet seg en stund var der flere som klaget over at de var blitt overrumplet. De hadde ikke fått høve til å sette seg inn i saken. Da folk gikk til kirken var der få som visste hva som skulle foregå. Neppe noen hadde anelse om at der skulle bli tale om foreldre retten, enn mindre anet de at dette skulle stilles sammen med prestenes avskjed.

Derfor var det nok også mange som ikke riktig visste hva de stemte for, enten det var fars og mors rettigheter, eller prestens avskjed. Det første var jo alle med på. Men samtidig ble de også nødt til å stemme for prestens fratreden, og det var ikke sagt at de ønsket det.

Hadde utredningen om foreldrenes rett istedenfor å slutte med dette at presten ville frasi seg sitt embede, munnet ut i at han ville bli stående og hevde foreldreretten inntil han ble støtt ut, da hadde nok også det vunnet enstemmig tilslutning.

Som foran nevnt fant flere prester biskopenes argumentasjon for nedlegging av embedene uholdbar. Hvorfor fulgte de dem da? Jo nettopp for å slå følge. Etter å ha framført sin kritikk over biskopenes bevisføring fortsatte de gjerne: «Men når de går, så vil også jeg gå.» Det minner om ut-sagnet i «Kjærlighed uden Strømper»: «Hvi skulde Mette dø? Jeg ei årsagen ved, men når de andre dø, da må og jeg avsted.»

Det forholdt seg dog ikke ganske slik. Det gikk snarere

etter ordtaket: «Den er lett å lokke som etter vil hoppe.» De hadde sine serlige grunner, men under tidens pinaktighet gikk det ikke an å frambære dem offentlig. I private samtaler og brev fikk man vite dem. Da fikk en opplyst at de offentlige grunner bare var påskudd.

En av mine embedsbrødre anførte i et brev følgende grunner:

1. Den gemene måte hvorpå Tyskland overfalt vårt fredelige folk.
2. Hitler har i «Mein Kampf» anbefalt ikke bare små, men også store løgner.
3. Forfølgelsen av jødene.
4. Vi ville ikke stå under et Kirkedepartement styrt av en N. S. mann.

Jeg antar at disse grunner, serlig den siste, har vært de avgjørende, ikke bare for brevskriveren, men også for flertallet av de andre. Men herom er det ikke gitt klar beskjed. Dermed er hele aksjonen blitt uklar og usann.

Som nevnt var det også andre prester, enn N. S. som ikke fulgte oppfordringen om å gå. En av dem skrev: «Jeg har vært meget i tvil om hva jeg skulle gjøre. — Å bli stående igjen når de andre prester nedlegger sine stillinger, har jeg følt som å svikte kirkens menn. Men å gå med de andre det ville jeg føle som å svikte den oppgave og slå vrak på de muligheter vår kirke fremdeles har. Der er ikke lagt hindringer i veien for kristelig virksomhet og derfor blir jeg stående. Jeg er ingen nazist og ingen politiker. Det som interesserer meg er det kirkelige arbeid.» —

Alt dette tilsammen ville ikke ha formådd å løse det skred av embedsnedleggelse som kom. Hendelsesforløpet var i all enkelhet dette: Der ble funnet et notat, av Berggrav som gjorde hans stilling som biskop uholdbar. Det var ikke hyggelig å gå alene. Affæren oppe i Trondheim ble grepet som en anledning til å få endog stort følge. Landet var okkupert, og under sådan situasjon kan en lite

vente at alt skal gå regelmessig til. Begivenhetene deroppe var som en liten tue, men brukbar til å velte et stort lass når en gjorde seg flid med å kjøre vognhulet over den.

Det lass som her ble velte var den norske statskirke. De som her tok avskjed var ikke statskirkeprester lenge. De som ble stående var det framleis.

Hvis ikke embedsnedleggingen var blitt satt igang ved hr. Berggrav, hadde der overhodet ikke blitt noe av den. Ingen annen hadde tatt initiativet. Prestene var her som i Danmark blitt stående i Statskirken. Således som også de tyske «bekjennelseskristne». De stod i opposisjon til nazismen, men ble stående i embedet, «inntil jeg blir kastet ut», som en av dem sa.

Tenk om den norske geistlighet hadde vært likeså vetig!

Vinning eller tap for Kirken?

Vant Kirken noe ved at dens tjenere nedla sine embeder og i tilfelle hva? I det ytre vant tjenerne meget. Prestene ble populære som aldri før. Det var svært til ros som strømmet ut, over dem både fra religiøse og verdslige folk. Man var full av beundring over den djervhet og det mot de viste. Aldri hadde man trodd at de kunne være så tapre.

Og mens kirkebenkene før krigen oftest var tvnt besatt, fyltes de nå til trengsel. Hva var det som øvet sådan tiltrekningskraft? Var det en ny begeistringens ånd som var gytt ut over dem, så de med glød og varme bar fram budskapet om Guds nåde i Kristus, og budet fra Han om å være gode mot hverandre og elske alle, også fienden? Og var det også sådanne frukter forkynnelsen bar?

No da biskopene med støtte av prester og menigheter, straks etter frigjøringen har gitt N. S. prestene en ekstra avstraffelse ved siden av den de skulle få ved retsoppgjøret, må det være tillatt å spørre om da deres egen ferd var så ulastelig? Det syntes og synes iallfall ikke jeg. Jeg er i høyeste grad misnøgd med kirkes og kirkeledelsens velvillige holdning til krig og mange av krigens metoder, om ikke nettopp til alle.

Denne anke retter jeg også mot N. S. prestene og Nasjonal Samling i det hele. Partiets krigerske innstilling var en av grunnene til at det aldri falt meg inn at jeg skulle slutte meg til det.

Forsvar for krigføring er gammel i Kirkens historie. Det går tilbake til Konstantin den Stores dager, da kristendommen ble statsreligion. Før hadde de kristne etter de allerførste kristnes eksempel nektet å bruke krigsvåpen.

Dette forbilde har den senere kirke ikke fulgt. Den har enno ikke funnet veien tilbake til den første menighets standpunkt på dette område.

Før den siste verdenskrig var der dog mange prester og legfolk som var blitt uvenner med og fiender av all krig, og vårt første kristelige dagblad «Dagen» var et ivrig og dyktig fredsorgan. Med dette arbeid for fred mot krig ble der som ventelig var en stans i okkupasjonstiden. Hva der da ble spørsmål om var hvordan man skulle stille seg i de nye og uvante forhold når en ville opptre korrekt og således at en kunne ha en god samvittighet.

Noen klar rettleidning herom fantes ikke. Den danske professor, seinere biskop Valdemar Amundsen, skrev i boken «Krig og krigførende kristne» — utgitt 1916 — følgende som han har uthevet med fete typer: «Fra begynnelsen lykkedes det ikke den lutherske reformasjon å få satt et organisk forhold mellom religion og moral.» Han skriver ikke noe om hvorfor det ikke lykkedes. Et serdeles viktig spørsmål som det ikke er plass til å oppta til nærmere drøfting her. Bare dette: Reformasjonen satte som måle-

stokk for hva der var «kanonisk» d. v. s. rettesnor for rett lære, den regel: Was *Christum* treibet d. v. s. det som vitner om Kristus. Derved kom i bakgrunnen: Was *Christus* treibet, hva Kristus selv dæver på med, Hans egen forkynnelse. Dermed får vi i vår lutherske kirke sterkt betonet den *rette tro*, langt mindre den *rette livsførsel*. I stedetfor: Was *Christus* treibet, får vi likså godt: Was *Moses* treibet, og det gjør en veldig forskjell.

I fredstid er det dog så at om enn kristne dyder som ærlighet, sannhet, godhet, kjærlighet ikke får noen sterk betoning, blir de dog tatt med. Men i krigstider skjer der ikke bare en nedvurdering av moralen, så den synker ned på et lavere plan, men der foregår en omvurdering av alle verdier, en Nietzsches: Umwertung aller Werte.

V. A. påpeker i nevnte bok at i krig faller moralen tilbake til førkristelig eller hedensk moralstandpunkt eller en nasjonalitetskultus. Der blir snudd opp ned på begrepene. Det som før var synd, er no tillatt. Således ble der lært og praktisert også her i landet. Lureri, bedrag, tveetydighet, «dobbel bunn» ble brukt, forsvart og anbefalt, endog det som grovere var. Jeg har lest om prester som var sammen til oppbyggelse og bønn. De konfererte med Vårherre om det var tillatt å likvidere en bestemt person, og kom overens med Ham om at det var! Forvillelsen kan neppe bli større. Dette var *kirkerepresentanter*. Dr. Scharffenberg har hevdet at de alminnelige moralske lover som gjelder i fred, også bør overholdes i krig.

Hadde kirkefolket tatt Jesu ord og eksempel til sin rettesnor, ville resultatet blitt et annet. Forholdet i Jødeland på Hans tid var ikke ulikt vårt under okkupasjonen. Landet var under okkupasjon av romerne og de var ikke nådige herrer! Hvilken anvisning ga Jesus om forholdet til dem? Les Bergprekenen, så ser du det: «Dere skal ikke sette dere imot den som er ond mot dere o. s. v.» «Dere har hørt at der er sagt: Du skal elske din neste og hate din fiende. Men jeg sier dere: Elsk eders fiender!» Slik

sa Mesteren. Men i krigstiden satte vår kirke Moses på prekestolen istedenfor ham. Jesus elsket sitt folk og sine landsmenn som ingen annen. Det viste bl. a. Hans gråt over dem. Likevel var han dem for lite nasjonal. Han var venn endog med romere og samaritanere. Derfor ga de ham økenavnet: «samaritaner» Johs, 8, 48. Jødene hadde en mer populær mann blant seg. Det var Barrabas. Om ham skrev en innsender i «Dagbladet» i juni 1945 bl. a.:

«Barrabas var ingen forbryter. Han var en opprører og det er noe ganske annet. Hans land var besatt av romerne — slik som vi i over 5 år har vært besatt av tyskerne. Det var således ikke det ringeste rart i at det undertrykte folk gjerne ville ha en sådan kjempejøsning friggitt, og det er bare beklagelig at en sådan patriot i århundreder har fått et ettermele som stor og stygg forbryter.» Dette innleggs overskrift var «Tidens speil». Det er en korrekt overskrift. Eksemplet fra Jødeland i gamle dager er noe for oss notidskristne å speile oss i.

Dette var litt om anden og tonen hos kirkefronten. —

Og så mindretallet, N. S. prestene. Det var en broket flokk — ikke ensartet, men av forskjellig verdi. Det er urett å bedømme og behandle dem kollektivt, slik som det ble gjort ved rettsoppjøret.

Når lederne ikke stilte seg i noen skarp motsetning til besettelsesmakten, men var villig til samarbeid på flere punkter, så mente de å finne støtte i det som Paulus skriver til de kristne i Rom. brevet k. 13: «Hver sjel være lydige mot de foresatte øvrigheter, for der er ikke øvrighet uten av Gud.» Som rettmessig øvrighet under krigen regnet de, ifølge folkeretten, okkupasjonsmakten. Når de ikke fulgte sine kolleger da de nedla embedene, men ble stående som statskirkeprester, *ante de ikke at de derved brøt noen kirkelig eller borgelig lov.* En mindre ante de at der ville bli sendt et smedeskift mot dem til landets prester til opplesning i kirkene. Men det kom og lyder som følger:

Rundskriv nr. 2, 9. mai 1945.

Om suspensjon av prester.

*Den norske kirkes biskoper
Til prester og menigheter.*

Biskopene mener at menighetene har krav på å kjenne de grunner som har drevet oss til idag straks å suspendere en del prester. Det følgende brev kan leses opp i kirken en vanlig søndag. Der må være anledning til å ta et salmevers etter evangelieleesningen fra alteret, og at presten går fram i kordøren (eller på prekestolen) og leser vart brev med etterfølgende trosbekjennelse.

Kjære menighet!

Den norske kirkes biskoper vender seg til dere angående den suspensjon av noen prester som vi har måttet foreta. Ved sin ordinasjon får en prest overdradd det hellige presteembede på grunnlag av at han vil være tro mot Guds ord og vår kirkes ordninger. Før han innsettes i et embede, avlegger han troskapsed til Kongen og konstitusjonen.

Vi har hatt den sorg at under Norges kamp var det enkelte prester som sluttet seg til den gruppe av sammensvorne som gikk i forbund med fienden og ved hans hjelp lovløst og hemningsløst trådte i støvet landsmenns liv og rett. Ved sin holdning og framferd eller ved sin passivitet har de gjort seg medansvarlige i det herskende voldsstyres overgrep og har derved tapt medmenneskers aktelse og tillit.

Det i deres ferd som kan rammes av borgerlig lov, vil de få sitt oppgjør for ved domstolene. Kirken har også sin åndelige lov og har plikt til å overholde den. Kirken må vite at den har hjemmel i Guds ordninger.

Det er Guds ord som ved ordinasjonen legger grunn-

vollen for prestedtjenesten ved å formane presten til å vokte den Guds hjord som han lever i blant. Det er Guds ord som advarer ham mot å være som de der vil herske over sine menigheter, bruke tvang og skaffe seg uredelig vinning. Det er på Guds ords grunn at kirken framhever for den vordende prest ganske serlig også at han skal ha omsorg for de hjelpeløse.

Der var mange hjelpeløse i Norge i de dager da landet led lovløshetens nød. Men disse prester viste ikke omsorg. De fant seg i at hjelpeløse ble overfalt og at urett og vold preget det styre hvis erend disse prester gikk.

Der var mangen hjord i de dager som mer enn noen annen trengte sin sjelesørger. Men sjelesørgeren ble brutalt revet bort fra sin menighet, forvist eller fengslet.

Våre tidligere embedsbrødre foranlediget at dette skjedde eller de så på at det skjedde. De listet også andre inn, uverdige, som ikke hadde kirkens og ikke lovens rett.

Hjorden var i fare i de dager. Disse prester så på eller var med på at voldsmakten brøt inn i hjem og gjerning. De lot Guds ord og samvittighetens rett bli møtt med dragne våpen. Disse prester forrådde hjorden.

Den kristne menighet erkjenner at de ved sin ferd har satt seg utenfor kirkens gjerning. Kirken ser seg nødt til å trekke tilbake den fullmakt til å være prester som de fikk meddelt ved sin ordinasjon, for at hele deres ferd derpå kan bli prøvet ved domstolene. Inntil dom er falt, har de ikke på noen måte rett til å opptre som prester.

Blant disse prester var der noen enkelte som gikk foran under voldsmaktens ugjerninger, trusler og bakholdsangrep. Som de forreste i rekken var de tilhånnde for de menn hvis hender klebet blodet av uskyldige landsmenn. Med sine hender fordristet disse prester seg til å innvie og velsigne såkalte prester eller biskoper. Skjønt det i

seg selv ikke er nødvendig at slike handlinger erklæres ugyldige, bør for klarhets skyld den selvfølgelighet være uttalt at det er dødt og maktesløst når selvbestaltede menn har misbrukt Herrens alter og Guds ord under utøvelsen av ulovlige handlinger. Ryst støvet av eders foter, sier Jesus, og avlegg derved et vidnesbyrd.

Intet er skjedd i mørket som ikke skal fram i lyset. Under dette ord står vi alle. Om vi i lovens navn og etter kirkens orden blir tvunget til å foreta en renskning av Guds arbeidsplass, så fritar ikke dette noen for hans eget evige ansvar. Orden og rett er menneskets sak. Dommen er Guds. Idag og alle dager kaller Han oss påny til å følge Ham i trofasthet av et helt hjerte.

Som prester blir vi serlig minnet om dette ved de ord som lyder ved vår ordinasjon og alltid må gjenyde i vårt liv:

Vi skal forkynne Guds ord klart og rent som det er gitt oss i den hellige skrift og som vår kirke vitner om det i sin bekjennelse.

Vi skal forvalte de hellige sakramenter etter Kristi innstiftelse og vår kirkes orden trofast.

Vi skal formane våre menigheter til sann omvendelse, levende tro på Kristus og et hellig liv i kjærlighet til Gud og nesten.

Vi vil av hjertet legge vinn på å leve etter Guds ord og å trenge dypere inn i de hellige skrifter og den kristne tros sannheter.

Vi har lovet for den allvitende Guds åsyn at vi vil gjøre dette med troskap ved den nåde Gud selv vil gi oss.

La oss bekjenne vår hellige tro!

Menigheten reiser seg og bekjenner sammen med presten trosbekjennelsen.

Denne henvendelse fra den norske kirkes biskoper til prester og menigheter kom omtrent samtidig med den hilsen til det norske folk som er sitert foran (s. 17). Der het det bl. a.: «Det som brøt fram etter frigjøringen, var ikke hat og hevn, men en storsinnet godhet. Vi hadde råd til det!» — Det var denne «storsinnede godhet» som brøt fram bl. a. i form av dette anklageskrift mot N.S. prestene!!

De var nettopp blitt suspendert, fratatt sine embeder, sitt levebrød, somme av dem i fengsel eller i fangeleir, familien sittende igjen heime i nød og fortvilelse. De visste ikke sin arme råd. Straks skulle de kastes ut av prestegården og ante ikke hvor de skulle ty hen. Men så brøt heldigvis biskopenes storsinnede godhet fram og kom dem til hjelp!

Eller alvorligere talt: Kunne ikke den straff som allerede hadde rammet dem vært nok! Hvorfor dette offentlige eselspark attpå? Kanskje var det fordi hr. Berggrav hadde litt av en ond samvittighet? Det var ikke så lett å bære ansvaret for suspensjonen alene. Det kunne være bra å få noen til å dele ansvaret med. Så spekuleres det ut en måte å gjøre dette på. Det ble arrangert således at det var umulig for menighetene å protestere, å erklære seg uenige. De ble tatt ved overrumpling. De fikk ikke engang høve til å si som så: «Vi kan ikke være med på dette, for vi kjenner ikke N.S. prestene». Kjente hr. Berggrav dem der han hadde sittet under bevoktning?

De andre biskoper kjente iallfall noen av dem og jeg har sikkerhet for at de ikke var enige i alt som ble anført i rundskrivet. *Hvordan de uten forbehold har kunnet underskrive, er meg en gåte.*

At man ikke for man sendte smedeskriftet ut, spurte N.S. prestenes menigheter om *deres* bedømmelse av prestene sine, om det var sant at deres prest «ville herske over sin menighet, bruke tvang og skaffe seg uredelig vinning, ikke viste noen omsorg for de hjelpeløse o. s. v.» (At der fantes enkelte slike er mulig, men her dømmes alle under ett. Er det rimelig og rett?)

Til en av disse prester kom der 8. mai en mann og ba ham komme i hjemmet hans og holde liktale over hans hustru og jordfeste henne. Denne mann hadde litt før mistet en sønn som var flyver i England. «Jeg kan ikke komme» svarte presten. «Jeg har nettopp fått telegram om at jeg er blitt suspendert og ikke har lov til å utføre kirkelige handlinger.» Mannen ble ytterst forbauset. «Det kan ikke være sant», sa han. «Det må være en misforståelse. Du har da ikke gjort noen noe ondt, du har jo vært en snill og god og hjelpsom mann.»

Aksjonen som prestene ble pålagt å medvirke i var pinlig for somme. Presten jeg hørte, hadde jeg nesten medlidenhet med. Han var ikke seg selv den dagen. Jeg merket det straks før han kom for alteret. Holdning, stemme var ikke til å kjenne igjen. Jeg ante ikke hva som skulle foregå og tenkte helst: Han må være syk. Opplesningen av skrivet og prekenen greide han ganske bra, men da han kom for alteret igjen, var han helt forvirret. Klokkeren måtte inn og hjelpe ham til rette. Presten var ellers en meget rolig mann. —

Det var en handling hvis glans allerede er bleknet. De handlende ønsker nok at der skal hvile stillhet og taushet over den. Men det kan neppe unngås at den blir notert i historien, — framtidens norske kirke til skrekk og advarsel.

H. C. Christie: «Den norske kirke i kamp».

Sogneprest H. C. Christie har i sin bok «Den norske kirke i kamp», også en del om prester som tilhørte N. S. og et par andre som nedla sine embeder.

Som ideal for skildringer av tider og personer har man salt den gamle regel: sine ira et studio, d. v. s., uten hat og uten forkjærlighet. Skildringen skal være helt korrekt, allsidig, uten uvilje til en side og velvilje til en annen.

Hr. Christies behandling av N.S. prestene når ikke dette

mål. Skal en karakterisere den, må en forandre regelen så den kommer til å lyde således: Cum ira sine studio: med uvilje uten velvilje.

Han tar mest fatt på de prester som ble ordinert i krigstiden og ikke hadde den utdannelse som vår kirkes ordning krever for prestejeneste. Han nevner flere av dem med navn og levner dem ikke ære for to skilling. Var det nødvendig således å stille dem i gapestokken for hele landets påsyn? De var skilt ut og ute av virksomhet og kunne vel ikke gjøre noen skade mer. Men heller ikke de prester som hadde ordinær utdannelse, ble skånet. Gamle feiltrin ble dratt fram i lyset. En eldre mann hadde gjort seg skyldig i et sådant i sin ungdom. Siden hadde han vært en virksom mann i kirken, serlig også i indre- og hedningemisjonen, og hadde hatt mange tillitsverv. Men ingen hadde protestert. Fa kjente til den gamle historien, og de som kjente til den, taug. Den kjærlighetsløse gjerning å offentliggjøre den var forbeholdt Christie. Etter mitt skjønn har han ikke oppnådd annet derved enn å sette seg selv i skammekroken.

Presten Indrebø, no biskop, reagerte også mot Christies «historier», opplysninger om personer m. m. «Når det gjelder dem, kunde der vel være øvd litt mer kritikk. Er kildene alltid helt sikre?» (Denne kritiske bemerkning retter hr. Indrebø ikke bare mot H. C. C. men også mot de to andre forfattere om kirken under krigen: Carlsen, Schübeler. Dem har jeg ikke lest.)

Har en evne til å skrive «sine ira et studio» vil en oppdage: «Der er brotne kvister i alle skoger.» Det parti som mener det har enerett til å kaste stein, se til om det ikke selv sitter i et glasshus. Feltprest Ingebrigt Dahle nevner i et brev fra London blant annet at av de 6 som ble ordinert der, «var der hyrder som fór vill.» Verre villfaring før og etter ordinasjonen enn den som her siktes til, gjorde visst ingen av de nyordinerte her i Norge seg skyldig i. Men herom ble der tiett.

Kirken etter krigen.

Det forløsende ord.

Da krigen var slutt, var det også slutt med den store tilstrømning til kirker og forsamlingshus. Benkene ble endog tynnere besatt enn før ufreden. En sløvhetsånd ta seg over folket. Professor Hans Ording skildrer tilstanden således i «Norsk Kirkeblad» nr. 1 1946:

«Etter freden kom en stagnasjon — også i kirken. Den fikk ikke av Gud det forløsende ord, men ble bunnet ved en situasjon som menneskelig talt var uløselig. Det var det gamle problem om rettferdighet og kjærlighet som bant den: Først skulle rettferdigheten skje fyldest, dernest kunne kjærligheten ta fatt. Men den menneskelige rettferdighet er relativ. Og idet kirken identifiserte seg med den verdslige rettferdighet, kom den selv under verdsligheten. Og det på en slik måte at den ikke formådde å se det. Dermed ble dens åndelige kraft og betydning svekket. Vi var forberedt på at kirken etter freden ville miste sin nasjonal-popularitet, fordi vi visste at de kristne prinsipper ville være umulige å gjennomføre uten en bitter kamp mot den alminnelige mening. Nar kirken ikke har tatt opp denne kamp, så er følgen blitt at den på en måte har beholdt sin popularitet samtidig som den har tapt en del av sitt *kristne ansikt*»

Dette er etter mitt skjønn kloke ord. Jeg synes bare at utgangspunktet er misvisende. Jeg mener at det ikke var *etter krigen* kirken ikke fikk det forløsende ord. Jeg må spørre: Fikk den det da *under* den? Og så stusser jeg ved ordet: «fikk». — Hvorledes skulle den få det? Ved en indre innskytelse eller hvordan?

Min mening er at kirken *forlengst hadde fått det forløsende ord*, men den hadde *ikke tatt imot det*, og gjort det til en lykt for sin fot og et lys på sin sti.

Gud har ved Sønnen Jesus Kristus for snart to tusen år siden undervist oss om hva den sanne rettferdighet

består i. Det er den rettferdighet som er gjennomglødet av barmhjertighet og kjærlighet. Uten den kommer en ikke inn i himlenes rike. Uten den er den ikke rett, men urett. Det blir summum jus — summa injuria — den høyeste rett blir den største urett.

Det ord som den norske kirke «fikk» etter freden og sendte ut over landet, var «Folkedommen over N. S.» og rundskrivet mot N. S. prestene, og disse ord var *ikke* forløsende!

Vår kirke hadde sin ildprøve under krigen. Den greide den dårlig. Ilden tente ikke noen åndens glød. Der ble bare aske igjen.

Dødsstraff.

Dødsstraffen var der ikke samstemmighet om blant kirke og kristenfolket. Somme var for, andre imot. Jeg har særlig festet meg ved at alle stortingsrepresentanter tilhørende Det kristelige folkeparti stemte for. Ingen av dem var blandt de 6 som stemte mot. Partiets fører Nils Lavik var endog en av de ivrigste talere for. Og det «frå ein kristeleg synsstad.»

Det mente han altså. Men det tok han feil i. Og det er nesten *ufattelig* at han som dog skulle være litt av en lærer i Israel, ikke innså det, ikke fattet at hans synsstad var gammeltestamentlig *jødisk* og *ikke* nytestamentlig *kristent*.

Jesus sa: «Een er eders Mester, een er eders Lærer, Kristus.» Likevel velger Lavik og mange med ham, seg to lærere: Moses ved siden av Kristus. Det er da også Moses han fører fram på fingets talerstol og lar ham diktere dødsstraff både for den ene og for den annen. Og så kommer noe høyst merkelig, fast utrolig: «Me må koma ihug kor tydelege og klåre desse ordi er i den gamle pakt. Ville Gud ha brigda noko på den gamle verdsordninga si

i den nye pakt, så måtte Han ha brukt tilsvarende tydelege og klåre ord om eit slikt omskifte.»

Men kjære Dem da, bror Nils Lavik! Vet De da ikke at det er nettopp det Han har gjort og det så uttrykkelig som vel mulig. Om nettopp slike regler som De anfører svarende til: «Øye for øye og tann for tann», sier Han som er vår eneste læremester: Så er der sagt til de gamle, men *Jeg* sier dere. Og så gir han oss en stikk motsatt moral. Mat. 5, 38 fg.

(Som legmann er hr. Lavik kanskje noe undskyldt. I læren om lov og evangelium, om forholdet mellom gammeltestamentlig og nytestamentlig moral er der stor uklarhet og stort virvar blant såkalte rettroende teologer.)

Spørsmålet om dødsstraff kom engang på bane mellom Kristus og to av hans disipler. Les derom i Luk. 9, 54 fg. En samaritansk bygd hadde nektet husly for Jesus med følge. Da ble Jakob og Johannes fulle av harme og sa til Mesteren: «Vil du at vi skal byde ild fare ned fra himmelen og fortære dem, likesom Elias gjorde med to høvedsmenn og deres følge?» Men Han vendte seg om og talte strengt til dem og sa: «Dere vet ikke av hva ånd dere er. Ti Menneskesønnen er ikke kommet for å ødelegge menneskesjeler, men for å frelse.»

Det som vi her skal merke oss, er at de for sin Herres ære så nidkjære disipler påberopte seg et eksempel fra sin bibel, Det gamle testamente.

Hva den store og fromme profet Elias hadde gjort, måtte vel være et eksempel til etterfølgelse. Når der på hans bønn var falt ild ned fra himmelen og fortærte 2 høvedsmenn hver med 50 mann, så var det vel rett av disiplene å gjøre det samme. Men Jesus gikk strengt irette med dem og sa: Dere vet ikke av hva ånd dere er.

Av hva ånd dere er! Det er ånden det kommer an på. Det er ånden som er det skillende. Meget av den ånd som går gjennom Moselovene, den ånd som endog profeten Elias undertiden lot seg lede av, den hevners

ånd som går gjennom en del av Davids salmer, er ikke Jesu ånd. Er således etter Luthers lære ikke kanonisk. Det er nemlig Kristus som er prøvesteinen for hva vi har å rette oss etter.

Vi skal således ikke rådspørre Moses om dødsstraffen, men vi skal spørre om den stemmer med Hans ånd og sinnelag som sa: Han var ikke kommet for å ødelegge menneskesjeler, men for å frelse.

Dødsdom er nedvurdering av menneskelivet. En menneskesjel er mere verd enn hele verden. Mat. 16, 26.

Det store tidsskifte.

Lovens tid og Evangeliets.

Når jeg for alvor gir meg til å tenke over bekjennende kristnes standpunkt til vårt rettsoppgjør, dødsstraff innbefattet, er jeg kommet til den slutning at den dypest liggende grunn til deres påfallende holdning er denne at de ikke er oppmerksomme på det store tidsskifte som Jesu framturen betød. Med den var en gammel tid forbi og en ny tok til. Den gamle pakt oppløstes. En ny ble stiftet. Eller for å bruke det nye testaments egne ord: *Lovens* tid var opphørt, *Evangeliets* tråd isteden. «Loven og profetene hadde sin tid inntil Johannes døperen. Fra den tid forkynnes evangeliet om Guds rike.» Luk. 16, 16.

At Jesus Kristus var stifter av en ny pakt, derom er der enighet blant teologer, men der er få som trekker konsekvensen derav. Man blander likefullt sammen gammelt og nytt, det foreldede og det livsfriske, lov og evangelium, Moses og Kristus.

Luther kunne med sitt indre klarsyn øyne sannheten når han f. eks. sier: «Wenn Jemand durch Moses uns zu Juden machen will, so dulden wir es nicht» — når noen ved Moses vil gjøre oss til jøder, så finner vi oss ikke i det. Likevel har vår teologi ikke hatt noen klar forståelse av overgangen fra Loven til Evangeliet, av forskjellen, endog motsetningen mellom Mose lov og Kristi lov, men blandet alt ihop under navnet Loven; som man så betrakter og behandler som en ensartet og likeverdigg størrelse.

Når det så heter hos Paulus at de kristne ikke er forpliktet til Loven, men er helt frie, og når Jesu bud

også hører med til «loven», ja så blir vi egentlig uten enhver moral. Men da dette ikke godt går an, så flikker teologene sammen et og annet, hentet snart fra Moses, snart fra Kristus ettersom det passer etter tid og forhold.

Professor Hallesby er en mester til å få den gamle og den nye paktens lov til å klaffe sammen. Hans vane er å tenke i enkelte *rette linjer uten oversyn* over helheten. Den linjen som han i herom handlede spørsmål kjører etter er at den nye pakt først ble stiftet ved Jesu død. Altså tilhørte Hans liv, Hans ord og Hans gjerninger egentlig den gamle pakt som fullendelse og avslutning av den.

Bergprekenen og den moral inneholdes f. eks i liknelsen om den barmhjertige samaritan og den ubarmhjertige medtjener, det er da også «Loven» som er avskaffet og derfor ikke forpliktende for oss kristne.

Når kristenfolket her i landet har tygget lenge nok på denne kosten, så vet de hverken ut eller inn. Så vet de ikke om det er meningen at Bergprekenen skal holdes eller ikke. Om det var alvor eller spøk når Herren sa: «Den som hører disse mine ord og gjør etter dem, er lik en forstandig mann som bygger sitt hus på berg. Men den som ikke lever etter dem, er lik en tåpe som bygger huset sitt på sand.»

Så har vi også den lære at Kristus har oppfylt loven — deri innbefattet sine egne bud — i vårt sted, altså holdt sine bud isteden for oss. Og da er det en grei logisk slutning som folk flest klarer, at det er domhet av oss å prøve på å gjøre det. Han har jo klart det meget bedre.

Jeg ønsker at hr. professor Hallesby vil protestere mot at denne framstilling av hans lære er korrekt. Så kan vi vel få rede på hva det er han egentlig mener. — Når en ting er gjort riktig innfiltret og broket og ser helt håpløs ut, så er regelen den at når løsningen endelig er funnet, da viser det seg at sannheten er enkel, villfarelsen kunstig. Så også i dette stykke. Legg bare merke til at ordet «Loven» i Det nye testamente er et stående uttrykk for

Det gamle testamente og dets lov. De nytestamentlige forfattere unngår med flid å nytte ordet «lov» om Jesu bud og befalinger. Eller når ordet «lov» en enkelt gang er brukt om Jesu bud, så kalles det uttrykkelig Hans: Gal. 6, 2: «Bær hverandres byrder og oppfyll på den måten Kristi lov.» Kristi lov er således ikke avskaffet, men skal lydes!

Kristi lov er en ny lov, ikke «Lovens» lov, men Evangeliets. Evangeliet har nemlig også sine forpliktelser. Og det er på flere punkter endog strengere enn den gamle lovs.

Det i den gamle lov som stemte med evangeliets *and*, ble overført i den nye pakt. Det som stred derimot, ble skilt ut og erstattet med bud i samsvar med Jesu sinnelag. Det var således Han *utfylte loven*. Mat. 5, 17.

På et viktig punkt, ja på et hovedpunkt sto de to *ander* i rak motsetning til hinannen. Det gjaldt omfanget av begrepet «neste». For den gamle paktens folk, var «neste» det samme som landsmann, partifelle. Ham skal du elske som deg selv. Det er din plikt. Men likesavel er det din plikt å hate ditt folks fiender: kanaanitere, filistere, assyrere, babyloniere, samaritanere, romere. Etter «loven» er det nok at du elsker somme og er snild og god mot dem. Din uvenn og fiende får du lov å hate. Etter evangeliets lov er det din plikt å øve kjærlighet også mot ham. «Loven» krever ikke mer enn at du skal hilse vennlig på din bror. Evangeliet at du ikke skal være kald mot noen, men hilse fiende såvel som venn.

Da jeg var oppe til teologisk embetseksamen, var en av de skriftlige oppgaver: Forskjellen mellom en kultusreligion og en etisk religion. Den utredning jeg ga, var professorene serdeles vel tilfreds med. Jeg framholdt bl. a. at den gamle paktens religion vesentlig var en *kultusreligion*, idet den la vekt på ytre gudstjenestlige handlinger som omskjærelse, opringer, sabater, m. m. Evangeliets, den nye paktens religion derimot legger hovedvekten på sinnelaget og livsvandelen. Den er en *etisk* religion.

Der er en tilbøyelighet hos oss mennesker til å ville falle ned fra et høyere stadium til et lavere. Således også fra evangeliets, Jesu Kristi religion og moral, den etiske, til «Lovens» standpunkt, kultusreligionen. Vi finner dette i den aller eldste kristne tid, hos judaistene som lærte: «De kristne må la seg omskjære og holde kultusloven.» Det er disse Paulus sikter til når han skriver: «Mennesket rettferdiggjøres av tro uten gjerninger etter Moseloven.» Men han har ikke ment at et menneske kan eie den kristne rettferdighet uten å være eller bli barmhjertig og kjærlig. «Om jeg hadde all tro så jeg kunne flytte berg, men ikke hadde kjærlighet, da var jeg intet.»

Også i vår norske Indremisjon synes jeg å se merket en liknende synken. De gamle haugianere var *enkle* kristne. De la vekt på at til troen hører lydighet, og de la vinn på et hellig liv. «De var redde for å synde», som det er sagt om dem. Det er «kristenfolket» ikke så redde for no lenger. Hovedvekten blir lagt på *kultus*, på deltaking i motene og på munnens bekjennelse.

I professor Hallesbys nye prekensamling: «Lyse utsikter i en mørk tid», er der bl. a. en tale som han holdt i Oslo presteforening i 1942. Der finnes dette utsagn:

«Gud har lukket Bibelen opp, så den nesten er blitt en ny bok for meg. Serlig Det gamle testamente. Det synes jeg er den mest aktuelle bok jeg leser i denne tid.»

Det er bra og vel nok at en teologisk professor regner Bibelen som en aktuell bok, men det er påfallende at han i en kritisk tid serlig søker næring i Det gamle testamente.

Det synes å være en tilbakegående bevegelse — et tidsskifte attover. Og det virker ikke tillitvekkende at det resultat som han er kommet til både før og nå ved sitt studium av Skriften er forsvar av krig og dødsstraff. Den slutning kan en komme til ved å leve seg inn i de gamles fromme hats- og hevnstanker, likesom Jakob og Johannes som trodde de var på den sikre side, når de fulgte den store profet Elias's eksempel. Men av Mesteren selv fikk de annet å vite.

Det som alltid må være aktuelt og da serlig for den som skal lære andre, må være: «En er eders lærer, en er eders Mester, Kristus.»

Hva er det i Bibelen som er kanonisk, d. v. s. rettesnor for lære og liv? Det er det som Kristus lærer, Was Christus treibet. Uten denne ledetråd blir selve Bøkenes bok en labyrint hvor man går seg vill. Der er desverre nok av eksempler på det fra eldre tid og inntil nveste dato.

(Følgende linjer er føyet til mars 1950.)

Kirkens arvesynd.

Forste søndag i faste i år holdt prost Skjeseth, Vagan, radiopreken over evangeliet om Jesu fristelse. Det ble også et personlig vitnesbyrd om egne fristelser, først om at han som ung var blitt ført bort fra troen på Guds tilværelse, men at Kristus var blitt ham veien tilbake til tro.

Mot slutningen av talen meddelte han at han likesom Kristus var blitt fristet av djevelen ved ord fra Bibelen. Det var fra 9. april 1940 og utover. Da ble han forledet til som tekster for andakter å lete fram de Davids salmer hvor der bedes om straff og hevn over fienden.

Slik hadde han det et par måneder — inntil han en søndag skulle holde gudstjeneste for offiserer og Røde-Kors søstre, og teksten var Luk. 9, 51 fg. om disiplene som ønsket ild fra himlen til å fortære de vrang samaritanere, og om hvor kraftig Mesteren talte dem til rette, referert s. 55 i dette hefte.

Da gikk det med en gang klart opp for meg, sa taleren, at Jesu Kristi ånd er stikk motsatt den ånd som taler i hevnsalmene, tildels også ellers i Det gamle testamente.

Det er Kirkens ulykke at den mer har latt seg beherske og lide av den gamle ånd enn av den nye. Kirkens *arvesynd* kalte Skjeseth det. Som den måtte omvende seg fra.

Jeg ble glad da jeg hørte denne talen. Det var en ny tone fra Kirkens prekestol.

Norsk Misjonsselskap (N. M. S.) og rettsoppgjøret.

Varen og sommeren 1944 kom det til motsetning og strid mellom Norsk Misjonsselskap og de daværende makt-havere i landet. Hva striden egentlig gjaldt, har jeg vel en anelse om, men intet inngående kjennskap til. Resultatet av striden er kjent. Det var at både styrets formann, domprost Kornelius, og generalsekretæren, E. Amdahl, ble tatt inn.

Samtidig ble der truet med beslaglegging eller inn-draging av Selskapets midler ca. 10 mill. kr. Der ble kre- vet tilsettelse av nytt styre og ny forvalter av verdiene. Ny formann ble «biskop» Kvasnes, medlem av Selskapets gamle hovedstyre. Etter anmodning påtok misjonsprest Thunem seg vervet å fungere som forvalter. Han tilborte like noe politisk parti.

Han var en eldre mann, født i 1871, var fra 1897 til 1917 prest på Madagaskar, men måtte da slutte på grunn av srekkelig helse. To ganger hadde han vært utsatt for mordforsøk ved gift, kom ifra det med livet, men ikke men veng mein. Han måtte forlate Madagaskar, kom heim, men var da ikke verre enn at han i 16—17 år kunne virke som ferdetaler her heime. Siden har han vært bosatt i Stavanger og virket der mer i det stille. Han er blitt regnet for å være en av Misjonsselskapets aller kyndigste og gløggeste misjonærer, har hatt mange tillits- verv og tilbud om flere som han har avslått. Såvidt vites hadde selskapet intet å bebreide ham før 1944, da han påtok seg å styre med dets midler. Der hadde vært godt forhold både til styrets formann og dets general- sekretær.

Annerledes ble det i 1944 og 1945 da freden kom.

Da kom han under gransking og rettslig etterforskning fordi den oppgave han hadde påtatt seg ble reknet for støtte for fienden. Hans sak kom for retten i april 1948. Et referat i «Dagen» fikk meg til å sende

generalsekretær Amdahl et brev som jeg her skal gjengi i noe forkortet form:

«Såvidt jeg vet har der intet vært å bebreide herr Thunem for hans personlige forhold eller hans virksomhet i Misjonens tjeneste i mange år. Det synes derfor å være sårt og leitt at han nå på sine gamle dager skal bli stemplet og domt som forbryter. Jeg spør om dette var nødvendig og hvilket formål man har ment det skal tjene? Kanskje det var en feil av ham å overta nevnte forvaltning, men når en tar i betraktning de innviklede og for- viklede forhold som dengang rådet, kan feilen vel neppe regnes som utilgivelig.

Misjonsselskapets eneste raison d'être (eksistensrett) er å forkynne forsoningens, tilgivelsens, kjærlighetens evangelium. Noen guddommelig dispensasjon fra *salve å praktisere* disse prinsipper har det, såvidt jeg vet, ikke fått.

Rettsaken mot herr Thunem kunne antakelig vært unngått, dersom Selskapet hadde gjort noe for å hindre det. Jeg har ikke inntrykk av at det er skjedd. Tvertimot. Jeg merket meg Deres vitneprov for retten, herr generalsekretær! Den gikk ifølge referatet bl. a. ut på at det antake- lig var ergjerrighet som drev T. til å overta vervet. Var det *nødvendig* å komme med en slik insinuasjon? Hvilket godt formål skulle den tjene? Og hadde De avgjørende bevis for påstanden? Den synes meg usannsynlig. Folke- stemningen i den tiden var sådan at der ingen ære var å vinne ved en opptreden som ga inntrykk av at man på noen måte gikk den daværende regjering tilhånde. Er De sikker på at De ikke kom i skade for å si falsk vitnes- byrd mot Deres neste?» (Underskrift).

Til dette svarte generalsekretæren følgende:

«De er sikkert klar over at det var den offentlige påtalemyndighet som reiste påtale mot Thunem. Misjons- selskapets herværende ledelse visste ingen ting før under- tegnede ble innkalt som vitne.»

Videre skriver han i brevet: «Det er umoralsk å søke hindre eller påvirke påtalemyndighetene til ikke å reise rettssak.

Min uttalelse i vitneprovet under Thunems sak om ergjerrighet ble uttrykkelig framholdt som en formodning. Rettens formann understreket at deri lå ingen beskyldning mot Thunem. Det ville vært alvorligere hvis jeg hadde sagt at Thunems standpunkt var diktert av interesse for å tjene tyskerne. Det ville være å ta alt i verste mening.

Det er meget lite sannsynlig at Thunem (og Kvasnes) reddet Misjonsselskapets midler. Hadde de som hadde makten i Norge villet ta pengene, hadde de gjort det uansett hva Thunem og Kvasnes sa og ville.

Misjonsselskapets Raison d'être er å forkynne den fulle sannhet fra Gud. Denne omfatter både Guds vrede og Guds kjærlighet. Altså en kjærlighet på grunnlag av forsoningens straffedom.» (Underskrift.)

Til dette sendte jeg en replikk som i det vesentlige lød således: «Deres svar på mine anførsler virker lite overbevisende. Det styrker meg heller i den overtydning at min kritikk var berettiget. Derfor noen ord til gjensvar. Jeg kan således ikke innse at det alltid er umoralsk å søke å hindre eller påvirke påtalemyndigheten til ikke å reise rettssak. Jeg synes tvertimot det er umoralsk ikke å påvirke påtalemyndigheten til å unnlate påtale når en er overbevist om at den er unødig eller uberettiget. Her gjaldt det en av Misjonsselskapets egne og fra et moralsk synspunkt kunne der da absolutt ikke ha vært noe å innvende mot en sådan opptreden, — likeså litt som mot våre biskopers henstilling om moderasjon i rettsoppgjøret. De skriver: «Min uttalelse i vitneprovet under Thunems sak om «ergjerrighet» ble uttrykkelig framholdt som en formodning. Rettens formann understreket at deri lå ingen beskyldning mot Thunem.»

Dette var verre.

Jeg spurte i forrige brev: «Er De sikker på at De ikke ved Deres tale om ergjerrighet er kommet i skade for å si falsk vitnesbyrd mot Deres neste?»

Til dette spørsmål må De altså svare: nei. Det var bare en formodning. At rettens formann ikke ville ta noe hensyn til den i skjerpene retning, er *hans* ros, ikke Deres. Deres beskyldning ble altså uten betydning for anklagede, men ikke uten betydning som et vitnesbyrd om Dem selv. —

«Thunem er ikke blitt arrestert,» opplyser De. Jeg synes det ville være en smukk oppgave for Misjonsselskapet nå å søke om at han heller ikke blir det, med andre ord at han slipper å sone den idømte straff.

Når De nevner kjærlighet på grunnlag av forsoningens straffedom, må jeg tilstå at jeg ikke riktig forstår hva det betyr. Men jeg aner at det er noe jeg ikke samstemmer med Dem i.»

Generalsekretær Amdahl avsluttet korrespondansen med dette svaret: «Deres siste brev bekrefter den formodning Deres forrige brev ga meg, nemlig at De bare kjenner kjærlighetens Gud. Dette betyr at De ikke har forstått det bibelske budskap om forsoningen i Jesus Kristus. Da finner jeg enhver meningsutveksling mellom Dem og meg helt overflødig.»

Hertil den lille bemerkning fra min side at det ikke hadde vært læren om forsoningens straffedom vår brevveksling hadde vært emne for, men Misjonsselskapets forhold til misjonsprest Thunem.

Til foranstående brevveksling skal jeg enno føye et par motbemerkinger til herr Amdahls bemerkninger. Han trøster seg med at hans vitneprov om «ergjerrighet» ble uten betydning for anklagede. Det later til at han er glad for det. Meningen var dog vel at det *skulle være* litt. Og noe betød det nok for dem som satt i retten og skulle dømme, og for de mange som leste referat i bladene og ikke skjønte at det bare var en ubegrunnet «formodning.»

I motsetning til Amdahl skriver domprost Kornelius: «Jeg teiler ikke på at Thunems motiver var gode.»

Herr A. anfører: «Det er lite sannsynlig at herr Thunem reddet Misjonsselskapets midler. Hadde de som hadde makten i Norge villet ta pengene, hadde de gjort det uansett hva Thunem og Kvasnes sa og ville.»

Det faktum som vil bli stående og ha vekt for framtidens dom, er at det lyktes Thunem tross stor vanskelighet å redde midlene, så da freden kom og det gamle styret var gjeninnsett, kunne han gi midlene, ca. 10 mill. kr., tilbake til dette. For sitt strev beregnet han seg ikke en øre.

Lønn fikk han dog! I brev av 28-6 1945 fra N. M. S. styre ble der sendt ham en erklæring om at han var utstøtt fra Selskapets tjenester: «De er helt uberettiget til å være medlem av foreninger og styret i N. M. S. og utføre noe arbeid til beste for dette.» Han svarte med en redegjørelse for sitt forhold og ba om at den måtte bli framlagt for dem som videre fikk med saken å gjøre. I gjen-svar fra styret het det! «Vi finner at Deres og vår oppfatning er så vidt forskjellig at videre meningsutveksling er nytteløs.»

Domprost Kornelius har meddelt meg at Selskapets holdning under og etter okkupasjonen er forelagt for en granskingsnemnd og for en generalforsamling og er blitt godkjent. For Thunems vedkommende har dette svært lite å si. Han fikk ingen leilighet til å fremstille saken fra sitt synspunkt eller å redegjøre for den.

Forannevnte utgreiing ble ikke framlagt. Den var klar og grei, — ikke lang, dog noe for lang til å gjengis her i sin helhet, men i sammendrag er innholdet følgende:

«Når det i hovedstyrets skriv heter at jeg har stillet meg «til tjeneste både for okkupasjonsmakten, og for nazismens antikristelige ideologi,» så må jeg dertil svare ganske bestemt at jeg kjenner ikke til en slik tjenestestilling for mitt vedkommende. Jeg har ingen forbindelse hatt med

okkupasjonsmakten — hverken muntlig eller skriftlig, og jeg har ikke hatt noe med den antikristelige ideologi å gjøre.»

Da han fikk anmodning fra departementet om å overta stillingen som forvalter, svarte han at han ikke ønsket det. Kun hvis ingen annen var å få var han villig til å rette en hjelpende hånd om det kunne gagne Selskapet, men da uten noen godtgjøring. «Jeg overtok da stillingen og passet på etter evne, så intet kom på avveg. Imellom så det ikke lyst ut, men det gikk. Jeg tør tro at hovedstyret som misjonens venner forøvrig ikke er misfornøyd med at Misjonsselskapets midler er i behold og no kan disponeres til beste for Selskapet.»

Til slutt ber han om at gjenpart av dette skriv må forelegges dem som har tatt skrevet om hans avskjedigelse.

Saken ble så opptatt av politiet og resulterte i at T. kom for retten i april 1948. Der ble spillet ut det varlige register for reusoppjøret, også spørsmålet om tiltalte var seg bevisst at der beste krigsstand mellom Norge og Tyskland, og om han var klar over at han ved sin forvaltning ydet N. S. og tyskerne sin støtte. Men det var han ikke klar over!!

Dommen lød på 1 års fengsel. Han søkte om at saken skulle bli opptatt ved lagmannsrett. Det ble avslått. Så ble han i august 1948 sendt til Dalane interneringsleir for å sone for sine misgjerninger. Fri forpleining der fikk han dog ikke lenge nyte godt av. Hans hustru f. Danbolt ville ikke være av med mannen i lengere tid, var også redd for hans helbred og ba om å få ham heim igjen. Det syntes et par jurister og biskop Smemo og fengselspresten var et rimelig ønske. Styret for N. M. S. protesterte ikke, og etter ca. 4 ukers fritt opphold kunne han reise heim igjen.

Jeg som skriver dette, hadde i 50 år ikke hatt noen forbindelse med misjonær Adolf Thunem. Jeg hadde såvidt hilst på ham før han drog ut på misjonsmarken i 1897.

Forbindelsen kom først istand, da jeg i juni 1948 sendte

ham avskrift av korrespondansen mellom generalsekretær Amdahl og meg. Siden har der som en nok vil forstå, gått endel brev mellom oss.

Jeg har tatt dette med, da jeg synes det vedkommer mitt emne: Kirken og rettsoppjøret, og at det også vedkommer misjonsvennene rundt om i landet å få noen orientering om rettergangen mot hr. Thunem. Hva de så vil gjøre, blir deres sak, om de vil godkjenne rettsforfølgningen mot ham, eller de vil komme framtidens dom i forkjøpet, gi ham oppreisning, ære og takk fordi han i en vanskelig tid modig og uegennyttig påtok seg et verv som berget Selskapets finanser.

Det er med sorg i sinn jeg har rullet opp dette bilde av Misjonsselskapets atferd, men jeg har kjent det som en pinlig plikt. Det ville ikke være rett å tie til urett.

«Forsoningens straffedom.»

H. Amdahl trekker dette begrep «Forsoningens straffedom» inn i ordskiftet om Thunems sak. Upåkrevet etter mitt grunn. Taler om forsoning og straff passer der hvor det er syndet og feilet, men ikke for gode handlinger slik er Thunems.

Jeg skulle likevel ikke ha festet meg ved dette uttrykk hvis jeg ikke hadde hørt en tankegang som er grunnleggende for svært mange kirkefolks holdning til rettsoppjøret i dag. Det er dette skjema: *Straff før tilgivning, straff før forsoning*. Som bevis for dette nyttes da også selve kristi forsoning ved hans korsdød. Jeg vil ikke kalle det noe skriftbevis. Det er det ikke. Det er bare en teologisk konstruksjon. Skjemaet er dette: Gud kunne ikke tilgi synden uten videre. Hans rettferdighet krevet at der først måtte sønes. Synden måtte få sin straff. Denne straffen ble overført på sønnen Jesus Kristus som led den for oss alle ved sin død. Dermed hadde da Gud fått den godtgjørelse som

måtte til og kunne no på rettferdig grunnlag forsones seg med menneskene. Der har vi «Forsoningens straffedom».

Det er her ikke stedet å gi en vurdering av de forskjellige forsoningsteorier, skal bare i forbigående bemerke at det nettopp nevnte skjema ikke stemmer med hva Paulus skriver i 2. Kor. 5, 18 fg.: «Gud forlikte oss med seg selv ved Kristus og ga oss forlikelsens tjeneste fordi Gud var i Kristus og gjorde seg til ett med ham, idet han bad: Fader forlat dem! Således forlikte han verden med seg selv og har nedlagt i oss ordet om forlikelse.» Merk: Det var Gud som forlikte oss med seg, ikke seg selv med oss; verden med seg, ikke seg med verden, som det nesten alltid fortolkes. Gud var forlikt. Han elsket oss. Men vi og verden var ikke forlikt med Ham. Så viste han oss sin kjærlighet, «idet Han ikke tilregnet oss våre overtredelser,» så vi skulle lære «å elske Ham igjen som elsket oss først».

«Han nedla i oss ordet om forlikelse.» Men noen av hans disipler – de ville iallfall gjelde for å være det – opptok ikke dette ord i seg, men spekulerte ut noe om «forsoningens straffedom», hvor straffdommen fikk første plass og forsoningen annen plass. Kristus selv hadde gitt ordene en annen rekkefølge, eller rettere: straffen kom bort. Et annet ord ble satt inn i stedet. Hos Ham ble ordlyden denne: *Forsoningens forpliktelse*.

Rettferdighet? Ja vel. Når synderen snudde om og vandret på en ren og god vei, da var det rett og rettferdig at han hadde fått tilgivning. Turet han derimot fram på sin onde vei etterpå som før, så ble ikke brøden sonet og den sanne rettferdighet gjenopprettet, selv om han hadde fått tidobbelte straff for sin forseelse.

Jesu metode var denne: Først tilgivelse, så ny livsvandring. De kom til ham med en kvinne grepet i hor. Etter datidens lov, Moseloven, var hun skyldig til å dø. — Vår lovgivning hadde ingen bestemmelse om dødsstraff, men så gikk man hen og laget en i 1945. Som grunnlov for den ble der bl. a. sagt i tinget: «Domstolenes sak og

vår — er ikke å formidle tilgivelse. Den er Guds privilegium. Den dom vi fellier, har ingen forbindelse med den evige tilgivelse som alene guddommen har rett å gi.» Skal man ha hørt på maken!! Hadde vår Mester vært av samme sinn, måtte han ha sagt til den som kom trekkende med knænen: «Stein henne dere etter loven. Tilgivelse er ikke eders sak, men Guds.» Så villedet vi mennesker dog kan bli når vi ikke lar oss veilede av vår Herre og Mester! Vi forkriser oss til å gjøre det stikk motsatte av det vi formuler Gud ville gjøre!

Følningens straffedom! Den straffedom som rammet alle N.S.s også de bra, etter krigen, var ikke egnet til å minne ut i forsoning. Dertil var den for kollektiv, dertil var den for hard. Paulus formaner folkene til å ta ke barna til å være ikke således at de tærer dem eller gjør dem motset. Så vetige var ikke vårt landsstyre ved behandlingen av landets sønner og døtre. De tærte dem til vrede — og det var regne — opp alt de tærte dem med. De tapte snart intil tortvilelse og selvmord. Var varsomme, bruk var sier Paulus. Det var det man ikke gjorde. Vi fikk et sår i folkslegemet. Det har voldt manges undergang og er fortsatt alekelig. Det vil ta lang tid før skaden er helt utbort.

Man skrek seg hese på «rettferdigheten.» Den fikk naktet og drepte kjærligheten, la seg på som et svøp over livet. Men da kjærligheten var død, ble der vater i landet. Den vil vare inntil kjærligheten vekkes tillive igjen.

Vår norske kirke og Ibsens «Brand».

Langt var jeg i uvisshet om hva Ibsen egentlig mente og vilde med sin Brand. Om det var «å skrive hans liv til eksempel og etterfølgelse» eller til advarsel. Jeg er kommet til den slutning at det var begge deler, men mest det siste.

Altså: Brand et advarende eksempel.

Der er meget ved Brand som man må høyakte ham for: Hans mandige vilje, hans iver for å løfte folkesinnet fra sans bare for mat og utkomme opp til åndelige interesser, hans kamp mot sløvhet og halvhet: «Hva du er vær fullt og helt, ikke stykkevis og delt!» Videre dette at han stilte sterke krav ikke bare til andre, men også stilte seg selv inn under kravenes vekt: «Hvis alt du gav foruten livet, så vit at du har intet givet.»

I dette og i mer kan forfatteren bruke Brand som tale- rør for sine egne tanker og ved ham få sagt sitt folk mange sannhetsord.

Men, men — det vesentligste mangler dog hos pastor Brand. Det er hva doktoren sier til ham: «Mandeviljens kvantum satis står bokført som din rikdoms rad, men prest, din Conto caritatis er bokens hvite jomfrublåd.» Det betyr at viljestyrke hadde han nok av, men hans kjærlighetskonto sto blank.

Under den harde skorpe lå der i hans bryst ikke liten kjærlighetsvarme, men hans tro på kravets fortrinnsrett hindret ham i å la den stråle fram i dagen. Det viste seg snart.

Boken begynner med å skildre et besøk av Brand i hans heimbygd. Der var hungersnød på grunn av uår. Han ble bedt om å hjelpe — men folket var så slapt og sløvt og av Fadervår ba de kun den fjerde bønn. «Her å hjelpe var en synd.» Kulde følte han seg forpliktet til å vise mot sin egen mor. Hun var glad i penger. Mammon var hennes Gud, trodde han. Da hun lå på dødsleiet og sendte bud til ham at han måtte komme å gi henne sakramentet, stilte han som vilkår at hun skulle skille seg av med alt inntil siste øre. Da hun ikke var villig til det, var svaret: «Ei kommer prest, ei sakrament.»

Enn om han hadde hatt forstand nok og kjærlighet nok til å prøve en motsatt vei: gått til henne, tilsagt henne alle hennes synders nådige forlatelse og gitt henne del i Herrens legeme og blod. Da hadde kanskje det bånd som knyttet henne til Mammon løst av seg selv. Hans prin-

Appetiti drev ham til å stille så urimelige krav til sin hustru, stakkars Agnes, at det først sprengte hennes forstand og derpå hennes liv.

«Hø ei kan bygge sitt eget hus, hva stort han bygger, går i rus.» Det hus som ikke er bygget på kjærlighetens grunnvoll, ramler. Brand strevet med å få reist en ny og bedre person- og samfunnsmoral. Det mislyktes fullstendig.

Han ville bygge en ny og stor kirke, men da den var ferdig, fant han at også den var liten. Den gamle puslete ånd var flyttet med over til den og gjorde den trang og fattig. Det endte med at han stengte døren, lærst for menigheten, så også for seg selv. Han blir da drevet ut fra bygden og vildrer seg i skodden sammen med taterpiken Gerd ut i en isørken. Da tåken letter, spør Gerd: «Vet du hvor ta står?» Brand ser seg omkring og svarer: «Ja, ved Svartlund, ved Iskirken» — en bre som lignet en kirke. Lika som løser isen. Brand krymper seg under det styrt endeløst ned og ser vendt oppad:

Står meg Gud i dødens slugt,
gjælder ei et frelsens frug
mandeviljens quantum sans — ?

Men en røst svarer gjennom brakene: «Han er deus caritatis.» Han er kjærlighetens Gud.

Dette er blitt tolket forskjellig. Somme forstår det som et tre ord: Brand blir berøst tilslutt, for Gud er kjærlighetens Gud. Han forbarmet seg særlig over den som lik Brand har satt all sin vilje inn på å gjøre det rette. Hvis dette var den rette tolkning, ville slutningen av Ibsens Brand svare til slutningen av Goethes Faust. Ved Fausts død synger himmelske makter: «Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen.» Den som stadig gjør seg flid med å streve framover, ham kan vi forløse. Men hos Ibsen er det ikke spørsmål om sådan tankegang. Han mener tvertimot at all viljens streben er gagnløs dersom den ikke er forenet med kjærlighet. For Brand var «kjærlig-

hetens Gud» et *domsord*. Til kulden i hjertet svarte døden ved en iskirke, døden under en isskred.

Vår norske kirke og presten Brand: Det nytter ikke med «moralisk reising» uten på kjærlighetens grunn. Det går ikke å bygge kirken større med kulde i hjertet. Ved den stenger en kirkedøren for menigheten og tilslutt for seg selv, og lysestaken flyttes — Op. b. 2, 5: «Fordi en har forlatt den første kjærlighet».

Tilslutt i dette avsnitt et par ord fra ingeniør Harald Møyners artikkel i Kirke og Kultur's aprilhefte under tittel: 1999. Presten Brands hustru.

«Brand måtte dø fordi verden ikke hadde bruk for ham.» Og nettopp deri ligger Ibsens alvorlige advarsel til prestene. Vær ikke strenge og dømmende, husk, at Gud er deus caritatis. Prester som forkynner dette, er det verden har bruk for, idag mere enn noensinne. Han er Deus caritatis. Det ord skulle idag og alltid være hver eneste prestens «praeterea censeo» d. v. s. det skulle uavlatelig gjenmas-

Et kommende rettsoppgjør — det siste.

Matteus slutter sitt evangelium med å fortelle om den oppgave Jesus ga sine disipler idet han tok avskjed med dem. Først det grunnleggende for oppgaven: «Meg er gitt all makt i himlen og på jorden,» og så selve vervet: «Gå derfor ut og gjør alle folk til disipler, idet dere døper dem til Faderens, Sønnens og Den Hellige Ånds navn og lærer dem å holde alt som jeg har befalt dere.»

Han selv alene var læreren, og no da han forlot jorden, skulle Hans lærlinger fortsette Hans gjerning og lære andre hva de hadde lært av ham.

Hva da? — «Lær dem å holde hva jeg har befalt dere!» Det må bli litt av en skole i teori. Lærlingene må få vite hva Jesus har befalt, dog mest en praktisk skole, en for livet: lær dem å holde!

Undervisningen i kristen dom kan dog ikke bare gå ut på å mene. Den må også gi veiledning om hva det er for en mann som utsteder befalinger og fordrer å bli adlydt. Elevene må få kunnskap om Jesu historie og få kjensel av at Han sannelig er en Herre som har rettmessig krav på lydighet. Vi må lære å tro på Ham og bekjenne Ham ikke bare som vår Frelser, men også som vår Herre.

Vi må så må vi også være klar over at med sådan befelelse følger ansvar. Til bekjennere i sin tid rettet Herren et någende spørsmål: «Hvorfor kaller dere meg Herre-Herre og gjør ikke hva jeg sier?» Kanskje har Han grunn til å spørre den kristne kirke idag om det samme? Den har påtatt seg å fortsette de første disiplers gjerning: å lære folkeslagene å holde Hans bud. Har kirken vært tro mot dette kall?

Den later til at kirken ikke har stanset opp ved ordren den har fått; den har ikke studert den nøyaktig, men har på egen hånd gått seg i kast med andre ting som Mesteren ikke har beordret om. Den har forlatt seg i spekulasjoner og lærestedigheter som har splittet den i hundreder av sekter og partier, og har forsumt det som den var satt til å gjøre. Og hva var det? Å lære den enkelte og folkene å *holde* det Kristus har påbudt. *Og hva var så det?* Ikke noen lang lekse, ikke mange lovparagrafer som man kunne gå surr i, men tilflyvende og sist bare et eneste bud: kjærlighet. — «Et nytt bud gir jeg dere, at dere skal elske hverandre!» Alle bud samles i dette ene: Du skal elske din neste — fienden ubefattet — som deg selv. Dette ene bud blir dog nærmer utformet til bruk i hverdagslivet og det særlig i Bergprekenen. Ordene han talte der var med myndighet. Han visste selv hvor vektige de var: «den som hører disse mine ord og gjør etter dem, er lik en forstandig mann som bygger huset sitt på berg. Men den som hører dem og ikke lever etter dem, er lik den mann som bygger på sand.»

Si meg min leser, har De hørt mange prester og predikanter som har betont at skal en bli berget i liv og død, så må en leve etter Bergprekenen? Jeg minnes *en*, og det var

misjonsprest Johannes Johnson. Men mangfoldige har jeg hørt som nærsagt har gjort seg all flid med å berøve dem all myndighet. Dette har jeg nevnt før og skal ikke si mer om det her.

Jesus vil altså ha folkene inn i sin skole og få dem opplært til å holde alt som han har påbudt. Skolegang pleier å slutte med eksamen. Vår Herre Jesus Kristus vil også en gang holde en stor eksamen. Du kan lese om den hos Math. i k. 25.

Elever er vanligvis meget interessert i hva de venter å bli spurt om ved avgangsprøven, og tenker: bare jeg visste det, skulle jeg forberede meg godt nettopp på det punkt, studere «eksamenspensumet godt». Og lærerne måtte også først og fremst ta hensyn til det i sin undervisning. Det later dog ikke til at vår kirke gjør det. Vi har denne teksten som skildrer det store domsoppgjør på den ytterste dag, vi har den på 26. søndag etter tref. annen tekstrekke. Det er således meget sjelden vi får hørt den lest og folket i kirken. Vi hadde den i 1948, men merkelig nok valgte han som holdt radioprekenen en annen tekst. Det ser nesten ut til at vår kirke ikke vil vite av dette avsluttende oppgjør.

Det som der vil bli spørsmål om ved dette siste og største rettsoppgjør, er om vi har klart praksisen i Jesu Kristi skole. Har vi det, så står vi til eksamen, hvis ikke går det galt.

Til dem som kongen stiller på sin høyre side, vil han si: «Kom inn til arven hos min Far! For jeg var sulten og dere gav meg mat, jeg var tørst og dere ga meg drikke, jeg var fremmed og dere tok imot meg, jeg var naken og dere ga meg klær, jeg var syk og dere så til meg, jeg var i fengsel og dere kom til meg.» — Da så de rettferdige vil si fra at de vet ikke om at de har gjort dette mot ham, får de til svar: «Sannelig sier jeg dere: Hva dere har gjort mot en av mine minste brødre, det har dere gjort mot meg.»

Men de på den venstre side vil kongen vise bort fordi de har levet sitt liv uten å øve barmhjertighetens og kjærlighetens gjerning. Deres dom er et evig livstap, mens de rettferdige lønnes med evig liv.

Merk: Det er de *barmhjertige* Jesus kaller «*de rettferdige*».

Slutning.

Til tross for at Kirken ned gjennom tidene ofte og på mange måter har svikiet sitt kall å være verdens lys og jordens salt, har den dog hatt sin store betydning. Og det især ved at den har vært forvalter av ordet fra Gud ved Jesus Kristus. Det skyldes Kirken at dette ord er blitt nedarvet fra slekt til slekt.

Derved har Kristi ånd fått anledning til å leve og virke blandt folkene og gi undervisning i å holde det som Han har befalt. Og det har ikke vært uten virkning. Noe av dette viser seg klart nok i det aller siste.

Hvordan lyslakkene på livets vei har f. eks. liknelsen om den barmhjertige samaritan ikke vært! En teolog spurte en gang om hvorledes han skulle vinne livet, og fikk til svar at det var ved å følge samaritanerens eksempel.

Av den siden av alt mørkt og trist i vår tid er der også lyspinner. Folkene — ikke bare enkeltmann — holder på å lære og holde iallfall noe av det som Herren har befalt. Jeg tenker på dette at de lærer å øve barmhjertighet. Før var dette en privatsak og mer tilfeldig og nådde langt fra til alle trengende. No er det blitt en *samfunnssak*: å hjelpe av syke, blinde, vanføre, fattige, arbeidsløse; barneløse, alderstrygd m. m. De enkelte land drar omsorg for sine bergere.

Det som enno står igjen, er de slette mellomfolkelige tilhør, — motsetningen mellom nasjonene som endog fører til kapprusting og krig. Men der arbeides også som aldri før for utsoning, forståelse, samarbeid, gjensidig hjelp. Folkene går i Jesu skole og får undervisning i mildhet og godhet. Kirken har ved sitt eksempel ofte vært en

skrøpelig læremester, men det ord den har oppbevart, har likevel båret frukt.

Vi har grunn til å takke Gud for vår kristne kirke og til å elske den med dens ufullkommenhet. Men vi må også ønske og be at den må innse og angre sine feiltrin, og at den alvorlig må legge vinn på å finne og følge sin Herres fotspor og på å lære individ og samfunn det samme.